

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Рівненський державний гуманітарний університет
Психолого-природничий факультет
Кафедра біології та прикладної екології

Навчально-методичний посібник

з курсу „Лікарські рослини”

За вимогами кредитно-модульної системи

*Для спец. „Біологія”, „Екологія та охорона
навколишнього середовища”*

Рівне – 2006

УДК
ББК

Навчально-методичний посібник з курсу „Лікарські рослини” За вимогами кредитно-модульної системи для спец. „Біологія”, „Екологія та охорона навколишнього середовища”. – РДГУ, 2006. – 96 с.

Розробники:

Лико Д.В., доктор с.-г. наук, професор, зав. кафедри біології та прикладної екології РДГУ,

Гуцман С.В., викладач кафедри біології та прикладної екології РДГУ.

Рецензенти:

Мельник В.І., доктор біологічних наук, професор.

Савчук Р.І., кандидат с/г наук, доцент кафедри біології та прикладної екології РДГУ.

Трохимчук І.М., старший викладач кафедри анатомії та фізіології РДГУ.

Затверджено на засіданні кафедри біології та прикладної екології, протокол № 10 від 26 грудня 2006 р.

Затверджено на Раді факультету, протокол № 3 від 27 грудня 2006 р.

© РДГУ, 2006

Вступ

Ваша їжа повинна бути ліками, а ваші ліки повинні бути їжею.

Гіпократ

Лікарські рослини люди використовують для лікування споконвіку. Минали віки, тисячоліття, а людина не розлучалася з рослинами, спостерігала за ними і старанно вивчала їхні цілющі властивості. Багатовіковий досвід народів став основою наукової лікувальної медицини, що й понині використовує препарати з лікарських рослин. Адже, в системі „людина – природа – здоров'я” рослини відіграють провідну роль.

Поява синтетичних ліків, що переважно моделюють активні речовини з рослин і є їхніми хімічними аналогами, не зменшила ролі природних лікарських рослин. Інтерес до них зростає серед фармакологів, фізіологів, біохіміків, практичних лікарів різного профілю, які прагнуть розширити арсенал лікарських засобів.

В природі відомо більш ніж 300000 видів вищих рослин, з яких – 12000 лікарських. Але кількість тих, які постійно застосовуються, складає близько 100 видів. Практично можна вважати, що у флорі України фармакологічна активність притаманна не менше 1000 видам рослин, однак більшість з них потребує додаткового вивчення з біологічного і медичного боку.

Препарати з лікарських рослин мають різнобічну і комплексну дію, їхні раціонально обрані суміші, які застосовуються як для профілактики, так і для лікування хвороб.

Дія препаратів багатьох лікарських рослин поступова, м'яка, фізіологічна. Вона не призводить до негативних змін у організмі, а навпаки, сприяє вирівнюванню, нормалізації

життєво важливих процесів, забезпечує організм вітамінами, мінеральними солями, амінокислотами, підтримує на оптимальному рівні обмін речовин.

У цьому багатоплановому впливові лікарських рослин на живий організм і полягає їх значення як невичерпного джерела у збереженні здоров'я людей різного віку.

У посібнику висвітлено роль лікарських рослин, у тому числі рослини радіопротекторної дії, які застосовують для лікування та профілактики захворювань й підвищення імунітету людини. Наведено значення біологічно активних речовин, як основи лікарських препаратів, стисло описано особливості деяких захворювань та рекомендовані препарати лікарських рослин, наведено коротку їх ботанічну характеристику, фармакологічну дію, лікарські форми та методи застосування.

Приведено поширені рецепти приготування салатів, фіточаїв із застосуванням лікарських рослин для дієтичного харчування під час певного захворювання.

Рекомендації наведені в посібнику передбачають ознайомлення студентів з основними фітотерапевтичними та фармацевтичними властивостями лікарських рослин; дозволяють розробити рецептуру приготування фіточаїв, салатів при різних захворюваннях.

Посібник рекомендується студентам природничих факультетів, науковцям, а також читачам, що цікавляться питаннями фітотерапії.

При підготовці посібника використано матеріали практичних та самостійних робіт з курсу „Лікарські рослини” студентів спеціальності “Біологія”.

За будь-які зауваження та побажання авторський колектив буде глибоко вдячний.

Біологічно активні чинники лікарських рослин

Основною властивістю рослинних організмів є створення під дією світла з неорганічних речовин ґрунту і води та із вуглекислого газу повітря необхідних органічних речовин.

Хімічні сполуки, що мають лікувальні властивості, поділяються на кілька груп речовин, а саме: алкалоїди, сапоніни, глікозиди, слизи, дубильні речовини, леткі олії, фітонциди, органічні кислоти, мінеральні солі, мікро- й ультрамікроелементи, ензими та інші, вміст яких визначає їх лікарську цінність.

Алкалоїди синтезуються в рослинах внаслідок обміну речовин як продукт розпаду білків. Це отруйні складні азотні сполуки лужної реакції. Вони містяться в клітинному соку рослин звичайно у вигляді солей органічних кислот; переважно тверді кристалічні, безбарвні, лише деякі з них плинні. В сполуках з кислотами добре розчиняються у воді, погано в спирті, зовсім не розчиняються в хлороформі. Один і той самий алкалоїд берберин є в барбарисі звичайному, в горицвіті весняному і в чистотілі звичайному. Найчастіше носіями алкалоїдів є представники родин макових, жовтецевих, пасльонових і метеликових. У деяких рослинах буває їх дуже багато, як ось: у молочному соку голівок снотворного маку – 26, у чистотілі звичайному – 14. Із загальновідомих алкалоїдів кофеїн міститься в зернах кави і в листках чаю китайського, атропін – у беладоні лікарській, морфін – у голівках маку снотворного, нікотин – у листках тютюну.

Гіркоти – це безазотні речовини, дуже гіркі на смак, які сильно подразнюють смакові нерви і посилюють діяльність шлункових і кишкових залоз. Вони містяться, наприклад, і в моху ісландському (центраринова кислота), і в насінні хрестового кореня бенедиктського, в листках берези, та в кошиках нагідок лікарських (календен), гіркота

юніперин – у шишкоягодах ялівцю.

Глікозиди (флаволи, флаволини, ізофлаволи, ксантони, антоціани, антрахінові глікозиди, нітрильні, дигіталісові, фенольні глікозиди: арбутин, саліцин, примулаверин) – це складні нелеткі і тверді речовини, гіркі на смак, які містять у собі різні цукри (частіше глюкозу), їх сполуки з іншими органічними речовинами називаються агліконами. Агліконами можуть бути спирти, альдегіди, феноли, терпени, алкалоїди (глікоалкалоїди), органічні кислоти. До складу більшості глікозидів входять елементи вуглецю, водню, кисню, інколи сірки (тіоглікозиди в хроні, редьці, гірчиці) і залишки дуже отруйної синильної кислоти (самбунігрин – в квітках і плодах бузини чорної, амігдалін – в насінні сливових). Глікозиди містяться у клітинному соку різних рослинних частин. Під впливом високої температури вони розкладаються на цукри й аглікони, яким такі рослини, як мучниця звичайна, крушина ламка, алое, гірчак перцевий, горицвіт весняний, конвалія звичайна, золотушник звичайний, солодець голий, бобівник трилистий, кульбаба лікарська, гірчиця, липа, калина та багато інших завдячують своєю лікарською дією. Посилює та прискорює ту дію наявність цукрів. Сапоніни, змішані з водою, що піняться, є також глікозидами. Діють вони як відхаркувальні та сечогінні засоби (мильнянка лікарська, остудник голий, вовчуг колючий і польовий). Вони близькі за хімічною будовою до стероїдів. Введення їх в кров спричинює гемоліз.

Дубильні речовини – безазотні неотруйні органічні сполуки, похідні фенолу, які розчиняються в спирті та воді. З білками й алкалоїдами та солями важких металів вони дають осад, з солями заліза утворюють чорнило. На повітрі, під впливом ферментів, окислюються і перетворюються на червоні або темно-бурі флобафени (вже не дають лікарського ефекту), звідки й походить темне забарвлення різних настоїв і відварів. Найбільше

дубильних речовин є в корі дуба і дубових галах, у коренях перстачу прямостоячого, гірчака зміїного, суниць лісових та в траві звіробою звичайного. Вони виявляють в'язучу та протизапальну дію, особливо при різних захворюваннях травного каналу, стоматиті, ошпарені й опіках і при шкірних захворюваннях.

Слизи – безбарвні речовини, різні за своїм хімічним складом, близькі до полісахаридів. Слиз утворюється під час варіння декотрих рослин: насіння льону, коренів алтеї лікарської, трави моху ісландського, квіток дивини скіпетроподібної тощо; з епідермісу або окремих слизових клітин рослини, рідше з міжклітинної речовини. Під дією розведених кислот слиз розпадається на різні цукри. У воді він набухає й утворює колоїдальні розчини, які пом'якшують та обволікають уражені місця у разі різних запалень. Близькі до них пектини стимулюють перистальтику кишок так само, як клітковина городніх рослин та фруктів, яка, крім того сприяє виведенню з організму холестерину.

Леткі олії з вмістом терпенів, сесквітерпенів, азоленів, терпенових спиртів, фенолів і фенольних ефірів, аліфатичних і ароматичних альдегідів, кетонів, орг. кислот, естерів, лактонів, сульфідів, тіогірчичних олій – це безазотні леткі органічні речовини, які можна переганяти з водяною парою. Вони бувають безбарвні й сильно забарвлені (наприклад, сесквітерпен, азулен), часто з приємним ароматом, пекучі на смак, погано розчинні у воді, добре – в ефірі, хлороформі, спирті та в жирних оліях. Одні діють як відхаркувальні засоби (тимол і борнеол), інші як сечогінні (олії петрушки, любистку), гіркоароматичні речовини (ментол, аліцин, азолен), антисептичні (соснові й смерекові леткі олії). На повітрі вони стають смолами.

Фітонциди – органічні речовини, різні за своєю хімічною будовою, які утворюються в різних рослинах у

процесі обміну речовин і вирізняються сильною антибіотичною дією, їх багато в часнику, цибулі, червоному стручковому перці, хроні, кропиві, городній капусті, яблуках, апельсинах, мандаринах, журавлині, брусниці, калині, черемсі. Багаті на фітонциди листки дуба, евкаліпта, берези, сосни, смереки, бузку, смородини. Вони стимулюють регенерацію пошкоджених тканин. Стійкі до дії високих температур. Називають їх атмосферними вітамінами, бо, потрапивши через легені в організм хворої людини, вони корисно впливають на її самопочуття та нервову систему.

Відомо понад 30 вітамінів. 20 із них потрібно вводити з їжею, решту організм здатний синтезувати сам. Порушення синтезу їх або всмоктування може бути внаслідок зловживання алкоголем, паління, під впливом сульфаніламідів і деяких антибіотиків, при захворюваннях травного каналу (пронос, виразкова хвороба шлунка та дванадцятипалої кишки), хворобах печінки, інфекційних хворобах, при надмірному виділенні вітамінів з калом або сечею у разі захворювання нирок і сечового міхура та при ураженні нервової системи. Без вітамінів неможливий синтез ферментів, яких налічують майже 700. Ферменти за невисокої температури помітно активізувати складні й численні процеси розщеплення речовин на складові частини і з них заново синтезувати інші речовини. При нестачі вітамінів такі реакції припиняються і обмін речовин розладнується.

Розглянемо деякі найважливіші вітаміни.

Ретинол (вітамін А, аксерофтол) має особливе значення для збереження зору, організму, який розвивається, та правильного функціонування статевого апарату, посилює діяльність багатьох залоз внутрішньої секреції.

Нестача його в їжі призводить до рогового переродження епітеліальної тканини, сухості шкіри,

злущування її, зниження опірності організму інфекціям, порушення нормальної гостроти зору (куряча сліпота) та до відкладання каменів в нирках, жовчному і сечовому міхурі. Багато його в картоплі, капусті, огірках, городній цибулі, моркві, червоному солодкому перці, зелені петрушки, в листках кропиви, лопуха, подорожника, щавлі, шпинаті, абрикосах та інших ягодах, які забарвлені в червоний і зелений кольори. В них є каротин, з якого в печінці утворюється ретинол. Потреба в цьому вітаміні – 1 мг/добу, а в каротині – 3 мг/добу. Каротин засвоюється організмом тільки разом із жирами. При гіпервітамінозі А з'являються запаморочення, сонливість, задишка, кишкові розлади, біль унизу живота, світлобоязнь, судоми.

Вітаміни групи В забезпечує організм різноманітної їжі, до того ж вони мало руйнуються при високій температурі, особливо в кислому середовищі. Найбільше їх у гречці, вівсі, пшоні, горосі, квасолі, спаржі, шпинаті, картоплі, цвітній капусті.

Тіамін (вітамін **B1**) потрібний для засвоєння вуглеводів і жирів, нормальної роботи серця, шлунка, кишок. Він оберігає нервову систему від виснаження. Його відсутність в раціоні призводить до швидкої розумової і фізичної втоми, втрати апетиту, хвороби бері-бері з кінцевими явищами судом і паралічу, які спричиняють смерть. На добу людині потрібно 2-4 мг.

Важливе значення в харчуванні має **рибофлавін** (вітамін **B2**). Він потрібний для нормальної роботи нервової системи. Його нестача в їжі зумовлює швидку втому зору, почервоніння очей, слъзотечу, зниження гостроти зору, запалення слизової оболонки рота, сухість у носі. Потреба – 2,5-3,5 мг/добу. Багато рибофлавіну є у квашеній городині, в настої чайного гриба, в пивних дріжджах.

Нестача в харчовому раціоні **пантотенової кислоти** (вітамін **B3**) зумовлює змертвіння тканин надниркових

залоз, запалення шкіри, рогівки очей, втрати апетиту, розлад орієнтування, виразкову хворобу шлунка і кишечника, випадання волосся, розлад нервової системи. Джерелом В3 є печінка, свіжі дріжджі, яєчний жовток. Потреба – 100 мг/добу.

Нікотинова кислота (віт. **РР** або **В5**) сприяє правильному перебігу окисних процесів організму, цей вітамін потрібен особливо жінкам, які годують немовлят груддю. При нестачі нікотинової кислоти (потреба 15-20 мг/добу) з'являються дерматити, ураження слизової оболонки рота, кишок, ураження шкіри під впливом сонячних променів, ураження дрібних кровоносних судин, ураження ЦНС (божевілля). Багато цього вітаміну в гречці, пшениці, житі, кукурудзі, ячмені, моркві, картоплі, цибулі, капусті, помідорах, яблуках.

Піродиксин (віт.**В6**) стимулює білковий та жировий обмін, регулює засвоєння міді та заліза. Корисний при токсикозах вагітності. Потрібно 2-3 мг/добу. Міститься у злаках, горосі, бобах та зелених частинах рослин.

У **ціанокобаламіні** (віт. **В12**), як протианемічному засобі, що його знаходимо в моху ісландському, є кобальт, який стимулює функцію кровотворних органів. Лікує цей вітамін також невралгії та травматичні ушкодження нервів.

Параамінобезойна кислота та **інозит** теж належить до групи вітаміну В. Через недостатність **п. к.** зникає барвник волосся у тварин і людей. Вітамі міститься в шкірі, сприяє утворенню засмаги. Головне джерело - печінка і дріжджі. Відсутність інозиту зумовлює припинення росту і випадання шерсті у тварин. Міститься він у нириці, печінці, м'язах.

Серед вітамінів групи **В** становить інтерес **біотин**. Нестача характеризується проявами втоми, втратою апетиту, блідістю та сухістю шкіри, яка лущиться. При цьому випадає волосся, стають ламкими нігті, з'являється біль у м'язах, малокрів'я. Тоді треба вживати 150 мг/добу.

Наявність в організмі **аскорбінової к-ти** (віт. **С**) сприяє одужанню від пневмонії, коклюшу, дифтерії, туберкульозу, прискорює загоєння ран. При нестачі знижується опірність організму, підвищується проникність і ламкість стінок дрібних кровоносних судин, порушується обмін речовин і кровотворення. Без віт. **С** не утворюється колаген, людина захворює на цингу. Він розкладається в кислому середовищі, при кип'ятінні, при наявності окисних ферментів, іонів заліза і міді, при повторному заморожуванні. Добова потреба 50-100 мг. Багато його в плодах шипшини та смородини, шавлі, кропі, зелені петрушки, селері, цибулі, шпинаті, брукві, білокачанній, червоноголовій й бруксельській капусті.

Кальциферол (віт. **D**) необхідний для нормального обміну фосфору і кальцію, для росту і розвитку кісткової тканини, зубів. Він запобігає виникненню рахіту. Утворюється в організмі при опроміненні шкіри УФ-променями з ергостерину. Є у вершковому маслі, риб'ячому жирі, свіжій зелені. Бажано споживати печінку тріски.

Токоферол (віт. **E**), який міститься в зелених частинах городини, зародках пшениці, в кукурудзяній, соєвій, бавовниковій олії, сприяє дозріванню статевих клітин, збереженню вагітності, підтримує нормальну діяльність нервової системи, сприяє засвоєнню жирів, рекомендований при гіпертонії, вінцевому склерозі, стенокардії. Діє фібринолітично, як антикоагулянт, ефективний при ендартеріїті, тромбофлебіті, колагенозі, міокардиті. Знижує рівень холестерину в крові.

Філохінон (віт. **K**) прискорює зсідання крові при кровотечі, сприяє швидкому загоєнню ран. Відсутність чи нестача його призводить до кровотечі при незначних пораненнях. Його багато в зелених частинах рослин, в городній і цвітній капусті, помідорах, кропиві, ягодах горобини, грициках, деревію.

Віт. Р (цитрин) ущільнює стінки дрібних судин і зменшує їх проникність, посилює дію віт. С. Багато його у зелених листках чайного куща, посівної гречки, софори японської, червоному перці, плодах смородини, шипшини, горобини чорної, в помідорах, помаранчах. Наявність у харчових продуктах Р-активних сполук у поєднанні з аскорбіною к-тою здатна ліквідувати цингу, понизити артеріальний тиск, підтримати еластичність і нормальну проникність кровоносних судин і капілярів.

В таблиці наведено перелік основних вітамінів.

Вітаміни та їх функції

Назва, синонім	Хімічні властивості	Поширення, біохімічна роль
Провітамін А, аксерофтол. В його групу входять А ₁ , А ₂ , невітамін А, ангідровітамін А, дегідровітамін А, ретинен ₂ , ретинен ₁ , кітол.	Розчинний у жирах, чутливий до окислення, відносно термостійкий. Хімічно становить половину молекули Р-каротину.	Провітамін А, або каротин, міститься в зелених частинах рослин, у листі люцерна, конюшини, кропиви, петрушки, салату, моркви, в помідорах, червоному перці, в плодах обліпихи, горобини, абрикоса, шипшини. Захищає епітелій, забезпечує нормальний стан шкіри, слизових оболонок очей, сприяє загоюванню ран.
Вітамін В ₁ , тіамін, аневрин, анейрин.	Розчинний у воді; нетермостійкий. Є коферментом кокарбоксил-ази	Міститься в зелених частинах рослин, у зовнішніх частинах зернівок (чорний хліб, висівки), в горіхах, картоплі, пивних дріжджах, моркві. Регулює вуглеводний обмін.
Вітамін В ₂ , рибофлавін, лактофлавін; 6,7-диметил-9-(D-і-рибітил)-ізоалоксазин	Розчинний у воді, досить стійкий в кислому середовищі, швидко руйнується в лужному; термостійкий, але чутливий до світла.	Є в будь-якій рослинній і тваринній клітині; у великій кількості в дріжджах, пророщених зернах злаків, висівках, пліснявих грибах.

	Є коферментом різних окислювально-відновлюваних систем, зокрема флавінових оксидаз.	
Вітамін В ₃ , пантотенова кислота, фактор А-Р; дигідроксидиметилбутирилаланін.	Розчинний у воді, термостійкий; з кислотою або лугом руйнується. Входить до складу ферменту ацетилази, що бере участь у процесах дихання.	У дріжджах, поверхневих шарах зернівок (висівки).
Вітамін В ₃ , РР, нікотинова кислота, ніацин; амід нікотинової кислоти, ніацинамід.	Розчинний у воді, термостійкий. Входить до складу речовин-переносників енергії в клітинах.	Міститься в зовнішніх шарах насіння і в молодих проростках злаків, в арахісі, горосі, в картоплі, капусті, поматах, гречці. Є активатором фосфорного, вуглеводного і жирового обміну.
Вітамін В ₆ , піридоксин, адермін, 2-метил-3-гидрокси-4,5-дигідроксиметилшридин.	Розчинний у воді, термостійкий, світлочутливий. Є коферментом декарбоксилаз деяких амінокислот, входить до складу трансаміназ.	В дріжджах, насінні, проростках злаків. В організмі він утворюється з піридоксалу і піридоксаміну.
Вітамін В ₉ , вітамін М, фоліева кислота, птеройлглютамінова кислота. N/4 (2-аміно-4-гідро-ка-6-птеридил метил) — аміно-бензоїл) — глутамінова кислота.	Розчинний у воді, нестійкий, легко руйнується при нагріванні, дії окислювачів, відновлювачів, світла.	У зелених рослинах, шпинаті, грибах, дріжджах. Бере участь у біосинтезі тиміну, що входить до складу РНК, тобто, важливий для росту і білкового обміну, при лікуванні променевої хвороби.
Вітамін Н, біотин, біос-ІІ, коензим R.	Розчинний у воді, термостійкий. Є ко-	Входить до групи вітаміну В, міститься у висівках, горіхах,

	ферментом гексокінази, карбоксилази	моркві, листових салатах. Синтезується кишковою мікрофлорою. Бере участь в обміні жирів, вуглеводів, білків; лікує дерматити. В дефіциті практично не буває.
Фактор Р, р- амінобензойна кислота	Термостабільний, погано розчиняється у воді.	Постійно міститься в рослинних і тваринних тканинах.
Інозит, біос-І, мезоінозит, гексагідрокси- гексагідробензол.	Розчинний у воді.	Міститься в насінні, проростках, у дріжджах.
Вітамін В ₁₂ , ціанкобаламін α- (5, 6-деметил- бензimidazo-ліл)- кобал-амідціанід.	Розчинний у воді, термостійкий, на світлі розпадається. Є коензимом метіонін-синтази.	Зустрічається в актиноміцетах, зелених рослинах. Прискорює синтез ДНК, а тим самим ріст клітин, бере участь у створенні червоних кров'яних тілець Дуже важливий для вагітних.
Вітамін С, аскорбінова кислота	Розчинний у воді, дуже чутливий до окислення і нагрівання, нестійкий. При збе- ріганні рослин майже повністю руйнується.	Міститься в зелених рослинах, картоплі, цибулі, редисці, лимонах, апельсинах, шипшині, нестиглих волоських горіхах, чорній смородині, червоному перці, актинидії — до 1%. Бере участь в окислювально- відновлювальних реакціях. При недостачі вітаміну С кровоточать ясна, хитаються і випадають зуби — (цинга).
Вітамін D, в його групу входять D ₂ , D ₃ , або холекальциферол, і D ₄	Розчинний у жирах, термостійкий. Сприяє відкладанню кальцію в кістках	В організмі утворюється при ультрафіолетовому опроміненні з ергостерину, який міститься в зелених рослинах, грибах, особливо в олії. Антирахітичний фактор, особливо важливий для дітей.
Вітамін Е, токофе- рол, у його групу входять токоферолі	Розчинний у жирах, дуже термостійкий, чутливий до світла і окислення.	В зелених частинах рослин міститься 10— 40 мг % , в насінні до 80 мг % , в борошні разового помолу, в олії з зародків жита і пшениці, в

		ляній і оливковій олії, шипшині, кунжуті, арахісі, салаті.
Вітамін К; в його групу входять не менше як п'ять споріднених сполук.	Розчинний у жирах, світлочутливий.	Завжди міститься в хлоропластах, тобто в зеленій масі рослин. Сприяє згортанню крові при пораненнях.
Вітамін F, до його групи входять кислоти: лінолева, ліноленова.	Розчинний у жирах, стійкий.	Складова частина соняшникової, лляної, оливкової олії; міститься в насінні багатьох жиросодержачих рослин. Захищає шкіру, вводиться до складу кремів.
Вітамін Р, цитрин.	Суміш флавонолів: еріодиктіолу і гесперитину; рутин. Важко розчинні у воді.	В лимоні, червоному перці, шипшині, чаї, чорниці, чорній смородині. Підвищує стійкість і проникність стінок кровоносних судин, антисклеротичний фактор, протидіє променевій хворобі.
Вітамін Т, термітин	Формула точно не наводиться. Розчиняється у воді і спиртах. Стійкий до $t^{\circ} = 120^{\circ} \text{C}$.	У дріжджах та інших грибах.

Особливості лікування варикозного розширення вен нижніх кінцівок

Мета роботи: ознайомитися з особливостями захворювання варикозного розширення вен нижніх кінцівок, вивчити ботанічну характеристику та фармацевтичні властивості лікувальних рослин для лікування цього захворювання.

1. Первинні причини хвороби – природжена слабкість стінки вен і недостатність заслінок. Вторинні – побутові і професійні шкідливості, зв'язані з тяжкою фізичною працею і тривалим стоянням на ногах.

Розширюються переважно вени, які належать до системи великої підшкірної вени нижньої кінцівки (V. Saphena Magna). Розширені вени змісподібно покручені або мають вигляд вузловатомішкоподібних випинань. Нерідко спостерігається циліндричні розширення вен.

Шкіра над вузлами стоншується і спаюється з ними. Внаслідок дрібних крововиливів вона зазнає пігментації. Тривалі порушення живлення шкіри ведуть до ульцерації її (вкривання виразками). Можливі ускладнення – тромбофлебіт і зовнішні кровотечі з варикозних вузлів після розриву їх на тих місцях, де різко стоншена шкіра.

Розпізнати захворювання неважко.

Допомога і лікування. Добрий спосіб – постійне бинтування кінцівок фланелевим або паперовим бинтом. При стійких ульцераціях застосовувати желатинову пов'язку.

Радикальне лікування – операція або введення у вузли деяких склерозуючих речовин.

2. При лікування варикозного розширення вен нижніх кінцівок використовують такі лікарські рослини: хвощ польовий, кора дуба звичайного, каштан кінський, ожина сиза, ліщина звичайна, звіробій звичайний, деревій лікарський та ін.

Ліщина звичайна (*Corylus avellana* L.) – деревоподібний кущ (2-4 м заввишки) з родини березових (*Betulaceae*). Кора темно-сіра, з характерними сочевичками. Гілки дугоподібні, розходяться в різні боки. Пагони й молоді листки опушені. Бруньки заокруглені з вийчастими лусочками. Листки чергові, обернено яйцеподібні, біля основи скошено серцеподібні, нерівномірно-зубчасті, на коротких черешках. Плід – горіх у зеленій дзвоникуватій обгортці, вкритій оксамитовим пушком.

Росте у підліску листяних і змішаних лісів. Цвіте у березні – квітні, плоди досягають у серпні.

Горіхи містять жир (55-62%), крокшаш, цукри (2,5%), вітамін В₁, каротин і мікроелементи. Листки – ефірну олію (0,04%) та глікозид мірицитрозид, а кора, крім ефірної олії – таніди, флобафени, лігноцеринний спирт і бетулін. У науковій медицині горіхи, олію, добуту з їх ядра, та відвар листків застосовують при шкірних та деяких захворювань судин, нирковокам'яній хворобі. Завдяки високому вмісту білка і жирів плоди ліщини мають високу калорійність і є цінним продуктом харчування – їх їдять свіжими і підсмаженими.

Ліщина розмножується вегетативно (паростками, відсадками, поділом куща) і горіхами. Через 10-15 років вирощування щороку дає 350-370 кг/га плодів, а в урожайні роки – до 1800 кг.

Горіхи збирають у суху погоду в фазі повної стиглості. Потім їх сушать на відкритому повітрі на сонці.

Деревій звичайний (*Achillea millefolium* L.) – багаторічна рослина 40-100 см заввишки з родини складноцвітих (*Asteraceae*). Росте на луках, полях, лісових галявинах, узліссях, схилах, серед чагарників, поблизу доріг, на городах.

Листки містять вітамін К (0,05%), метилбетаїн (0,05%), ефірну олію (близько 0,8%), мурашину, оцтову та ізованеріанову кислоти, складні ефіри і спирти.

3. Для лікування варикозного розширення вен застосовують препарати на основі лікарських рослин.

Фіточаї:

1. Плоди каштану кінського – 20г
кора берези пухнастої – 20 г
кора дуба звичайного – 20 г
мох ісландський – 50 г
трава хвоща польового – 50 г
трава астрагала солодколистого – 100 г
корінь ожини сизої – 100 г
корінь ревеня тангутського – 30 г
квіти цмину піщого – 30 г.

2 ст. ложки суміші варять 5 хв. в 400 мл кип'ятку, настояти до охолодження, проціджують і приймають по 0,5 см. 4 рази в день при варикозному дерматиті. Одночасно корисно робити місцеві ванни із відвару кореневищ чоловічого папоротника.

2. Кора ліщини звичайної – 50 г. 2 ст. ложки листя заливають 500 мл окропу, настояти 2 год. Приймати по 0,5 ст. 4 рази в день до їжі.

3. Квіти ромашки аптечної – 2 частини, трава фіалки трьохколірної – 1 частина, трава хвоща польового – 1 частина, трава звіробою звичайного – 2 частини, трава деревію лікарського – 1 частина, квіти нагідки лікарської – 2 частини, кора дуба звичайного – 1 частина. 1 ст. ложка суміші залити 1 ст. окропу, настоювати 30 хв., процідити. Використовувати у вигляді компресу для промивання трофічних язв декілька днів підряд.

4. При тромбофлебітах збирають лише зеленувато-жовті шишки хмелю, сушать їх. Заварюють із розрахунку 1-2 ст. ложки (в залежності від ваги хворого) на 1 ст. окропу. Кип'ятити на малому вогні 10-15 хв., процідити. Всю дозу випивають в 2-3 прийоми протягом дня, краще ввечері, так як вдень при лікуванні шишками хмелю проявляється його заспокійлива та снодійна дія.

5. При болях в ногах у людей застосовують теплі ванни для ніг (до коліна) із відвару кори дуба, тривалістю в півгодини. Після ванни одягнути еластичні панчохи.

Особливості лікування циститу

Мета роботи: ознайомитись з особливостями захворювання циститу, вивчити ботанічну характеристику та фармакологію властивості лікарських рослин для лікування цього захворювання.

1. Коротка характеристика захворювання.

Цистит (cystitis) – запалення сечового міхура. Цистит дуже розповсюджене як серед чоловіків, так і серед жінок захворювання органів сечовидільної системи.

Захворювання виникає при проникненні інфекції в сечовий міхур. Розвитку його можуть сприяти різні фактори, викликають подразнення слизової оболонки сечового міхура: переохолодження тіла, часте вживання прянощів, копченостей, алкогольних напоїв.

Цистит характеризується больовим (через 10 – 15 хвилин) частими, малими порціями сечовиділення. Біль носить різновидний характер, різучий, пекучий, тупий і посилюються в кінці сечовиділення. Можлива наявність крові в сечі.

З ціллю профілактики циститу необхідно регулярно проводити гігієну статевих органів, виконувати правила особистої гігієни, завчасно лікувати запалення хвороби. Потрібно остерігатися переохолодження (купань в холодній воді, носіння одяжі не по сезону, уникати частого вживання консервованих і надмірно солоних продуктів).

2. Аналіз лікарської рослини, що використовується для лікування та її характеристика.

Яглиця звичайна (*Asgorpodium podagrana*). Багаторічна трав'яниста коренева рослина родини селерових (зонтичних). Стебло пряmostояче, 50 – 100 см заввишки, гладеньке, порожнисте, борозенчасте, вгорі

розгалужене, листки чергові, нижні з довгими черешками, широкотрикутні, двічі трійчасті, з видовженояйцевидними загостреними частинами, верхні – дрібніші, з короткорозширеними в піхву черешками, трійчасті з бічними двороздільними, рідше цілісними листочками. Квітки правильні, двостатеві, зібрані в складні зонтики (верхівковий зонтик 20 – 25 – променевиий, плодючий, бічні – дрібніші, неплідні); обгортки та обгортчок немає; пелюстки білі, оберненосерцевидні, глибоковиймчасті, у виїмці з загнутою всередину часточкою. Плід – двосім'янка. Цвіте з травня до липня.

Поширення. Яглиця звичайна росте в лісових районах і в лісостепу по вологих містах у лісах, серед чагарників і в садах.

Заготівля і збирання. Для лікувальних потреб використовують траву яглиці, яку заготовляють в період цвітіння рослини і вживають свіжою (у вигляді салатів, як приправу до різних страв, як замітник капусти або щавлю та кропиви для юшок, борщів, холодних борщів, юшок-пюре) або сушать, розкладаючи тонким шаром на папері чи тканині під укриттям на вільному повітрі або в приміщенні з доброю вентиляцією.

Мичкові черешки яглиці маринуються в отці, вживають як гарнір до других трав, перероблюють на ікру, подібну до баклажанової. Рослина неофлідикальна.

Хімічний склад. У свіжому листі яглиці є значна кількість аскорбінової кислоти (65 – 100 мг %), залізо (16,6 мг %), мідь (1,99 мг %), марганець (2,13 мг %), титан (1,68 мг %), бор (3,9 мг %).

Фармакологічні властивості і використання. Яглицю звичайну використовують як засіб, що покращує діяльність, протизональну, знеболюючу дію. Настій трави вважають добрим при захворюванні сечового міхура.

3. Пропозиції лікувальних препаратів на основі лікарських рослин для лікування.

3.1. Фіточаї (настої спиртові, цукрові, водні).

а) Настій трави яглиці звичайної (внутрішньо приймають) 3 чайні ложки сировини по 400 мл. окропу, настояти 2 години, процідити, вживати по пів склянки, пити 4 рази в день до їжі.

б) Внутрішньо – відвар кореневища холодня лікарського (1 столова ложка сировини заливають 500 мл окропу, доводять до кипіння, кип'ячать 10 хвилин. По пів склянки 4 рази в день до їжі).

в) 20 г бруньок, кори або листків осини залити стаканом кип'ятку, кип'ятити 7 – 10 хв., настоювати, вклавши, 30 хв., процідити. Приймати по 2 столові ложки 3 рази в день. Бруньки осини настоювати на горілці в співвідношенні 1:10. Приймати по 25 – 30 крапель при гострому хронічному циститі і слабості сечового міхура.

г) 2 столові ложки хвоща польового запити 1 л кип'ятку, кип'ятити 10 хв., настоювати, вклавши, 20 хв., процідити. Траву зложити в мішечок і в тепло-гарячому вигляді прикладати на низ живота при циститі. Відвар приймати всередину по 1 стакану 2 – 3 рази в день.

д) При больовому сечовиділенні пити гіркий чай із суміші трави і квіток ромашки лікарської (аптечної), Приймати по 200 мл 3 рази в день.

3.2. Дієта: салати.

Вітамінний салат: молоде помите листя яглицю витримують 10 хв. в окропі, подрібнюють, додають третій хрін і сіль, перемішують і заправляють вершками (на 150 г свіжого листя яглиці беруть 25 г тертого кропу, 20 грам вершків, сіль на смак).

Особливості лікування серцево-судинних захворювань на прикладі стенокардії

Мета роботи: ознайомитися з особливостями захворювання стенокардії, вивчити ботанічну

характеристику та фармацевтичні властивості лікарських рослин для лікування цього захворювання.

1. Суть захворювання полягає в тому, що порушуєтьсятік крові по коронарних судинах, тобто судинах, що забезпечують кровопостачання міокарда. Це призводить до болі в області серця чи грудини.

Знаючи тісний взаємозв'язок між серцево-судинною системою і корою головного мозку, легко уявити роль різних емоційних перенапружень в розвитку порушення ітерації коронарних артерій і виникнення коронарної нестачі – стенокардії.

Приступ болі виникає в зв'язку з фізичними та психічним порушеннями, надмірним палінням, переохолодженням. Біль при стенокардії, як правило дуже інтенсивний.

В більшості випадків при стенокардії застосовують судинорозширюючі засоби. Отже, перша медична допомога при приступі – негайне введення речовин, що розширюють, розкривають коронарні судини.

2. При лікуванні стенокардії та інших серцево-судинних захворюваннях використовують такі лікарські рослини як:

- глід
- конвалія звичайна
- адоніс
- кропива собача.

Глід (*Crataegus L.*) – кущ або деревце часто з колючками, з черговими пірчасто-лопатовими або роздільними листками і невеликими двостатевими білими (червонуватими, рожевими) квітами, зібраними в щитовидне суцвіття. Запах плодів специфічний, приємний, плоди червоні, рідше червоно-жовтуваті, з борошнистою м'якоттю. Цвіте в V – VI міс.

В народі для медичних цілей використовують частіше види з білими квітами, які збирають тоді, коли більша

частина їх знаходиться у фазі бутонів. Тоді ж збирають і листя, а восени – плоди.

Надзвичайно велике значення глоду у лікуванні. Позитивну дію на організм пояснює біохімічний склад.

У плоді кожному виявлено:

у квітах флавоноїди і сполуки гіперозид, кислоти кавова і хлорогенова, аміни, холін і ацетохолін;

у листях: хлорогенова уреолова, неотеголова кислоти, флавоноїди – гіперозид, керсетин, ефірна олія;

у плодах: уріолова, олеїнова, хлорогенова і кавова кислоти, дубильні речовини, сорбіт.

Конвалія травнева (*Convallaria majalis* L.) – трав'янисте багаторічна рослина з повзучим кореневищем, від якого відростають вгору квітконосі стебельця, заввишки до 20 – 30 см на яких розміщуються білі квіти (3 – 13). Листків є 2 – еліптичної або овальної форми, які охоплюють стебло; цвіте в V – VI міс. Зрілий плід – червона ягода. Поширена переважно у лісостепах та поліських районах.

Собача кропива (*Leonurus* L.) – багаторічна рослина заввишки 50 – 200 см. Кореневище дерев'янисте, пряностопче, по ребрах кучеряво-волосисте. Листки супротивні, черешкові. Квіти рожеві, зібрані кільцями у пазухах верхніх листків. На кільцях стебел і гілок утворюють довге суцвіття.

3. Для лікування стенокардії застосовують препарати на основі лікарських рослин.

Фіточаї з :

1. Кропиви собачої – 1 ст. л. дрібно порізаної рослини на 1 склянку води (окріп) приймають 2 рази на день у вигляді настою.

2. Кропиви собачої, квітів плоду, сухоцвіту болотного, листків омели. Настій – 2 ст. л. на 0,5 л окропу. Вживають у 4 прийоми на день за 20 хв. перед їжею.

Настоянки:

1. настоянка глоду на 70% спирті (на 1 л настоянки 100 г подрібнених плодів). Приймають по 20 – 30 г 3 – 4 рази на день до їжі.

2. настоянка квітів плоду.

10 г (2 ст. л.) на 2 склянки перевареної води. Готують методом водяної бані 15 хв. Приймають по 1/2 склянки, 2 – 3 рази на день за півгодини до їжі.

Квіти плоду можна змішувати з травою собачої кропиви, сухоцвіту, ромашки лікарської у пропорції 4: 4: 4: 1.

Напарюють: 1 ложка суміші на склянку окропу.

Ванни:

з валеріани: для повної ванни у воду добавляють відвар з 1/2 л валеріани.

з сотовки голок: гілочки, голки та шишки заливають холодною водою і кип'ятити 30 хв. Потім накривають і заливають на 12 год. настоюватися. Для повної ванни необхідно 1,5 кг, половинної 3/4 кг, сидячої 1/4 кг екстракту.

Особливості лікування цукрового діабету

Мета роботи: ознайомитись з особливостями цукрового діабету, вивчити ботанічну характеристику та фармацевтичні властивості лікарських рослин для лікування діабету.

Цукровий діабет – хвороба, пов'язана з підвищенням вмісту глюкози в крові. Високий вміст виноградного цукру і щавлевої кислоти, приводить до накопичення камінців у нирках.

Признаки хвороби: часте сечовипускання, постійне відчуття голоду, слабкість, погіршення зору, астма. Цукор в крові і сечі.

Аналіз лікарських рослин, що використовують для лікування цукрового діабету та їх характеристика.

Для лікування діабету використовують чорницю звичайну *Vaccinium myrtillus* L.. Родина *Vacciniaceae* – брусничні. Багаторічна рослина, заввишки 15 – 50 см. Листки яйцевидні або довгасто яйцевидні, невеликі, злегка гострі, дрібнопилчасті на коротеньких черешках, шкірясті, з боків ясно-зелені, зісподу з сітчастими жилками. Квітки зеленувато-білі з рожевим відтінком. Ягоди чорні з сизуватим нальотом, всередині звичайно пурпурові (коли зрілі). Цвіте в V – VI. Росте в лісах, переважно соснових або березово-хвойних. Збирають стиглі ягоди, листя, під час цвітіння. Сушать листя, пагони в провітрюваних місцях, а коли в сушарках, траву при температурі до 35 – 40⁰С, а ягоди – 50 – 55⁰С. За біохімічним складом плоди чорниці містять антаціани (глікозид і галктозиди, дельфінідину і мальвідину, суміш яких відома під назвою міртилін), дубильні речовини пірокатехінової групи (19%), глюкозу, фруктозу та інші цукри (до 30%), органічні кислоти, вітамін С, каротин, вітамін Р (1,5%), а також неміртилік – так званий рослинний інсулін, пектинові речовини.

Спориш звичайний *Polygonum aviculare* L.

Родина: *Polygonaceae* – гречкові.

Дуже популярна рослина. Росте на подвір'ї, на стежках, на дорогах, на засмічених місцях. Витривала до витоπτування. Стебла споришу стеляться по землі, колінчасті, розгалужені, кущисті. Квіти дуже маленькі, білуваті, іноді блідо-рожеві, розміщені в пазухах дрібних листків. Після цвітіння стебла стають твердими, тому збирають всю рослину під час цвітіння. Цвіте поступово з травня і майже до кінця осені, найбільш інтенсивно – в XII –XIII. Корені після ретельного витрушування промивають, не змочуючи трави, але якщо вона запилена, забруднена, швидко (не довго намочуючи) споліскують під струмом води, струмують і відразу ж розстелюють для просушування.

Біохімічний склад. В листях: дубильні речовини (0,35%), флавоновий глікозид авікулярин, каротин (40 мг %), цукри, смоли, віск, слиз, жири, сполуки кремнієвої кислоти (4,5%). В коренях: оксиметилагетрахінони.

Фіточаї:

Чорниця звичайна. Застосовують у вигляді чаю. На 1 л. води беруть 60 г листків чорниці, настоюють 12 год., варять 5 хв., напарюють 1 год. і п'ють по 3/4 склянки 5 разів на день через півгодини після їжі.

Спориш звичайний. При каменях нирок беруть 1 столову ложку суміші трави споришу, звіробою, листів меліси і трави чистотілу в співвідношенні 10: 3: 2: 5 беруть на 2 склянки окропу і настоюють 1 годину. П'ють по півсклянки 3 – 4 рази на день.

Горіх волоський. На 1 склянку окропу беруть 1 столову ложку нарізних листків і настоюють 10 хв. П'ють по одній склянці двічі – тричі на день. Це зменшує процент цукру в сечі.

Лопух великий. 1 столова ложка суміші коренів лопуха, лушпиння плодів квасолі, листків чорниці і волоського горіха настоюють на 1 склянці води, варять 5 – 7 хвилин і п'ють після їжі 5 – 6 склянок протягом дня.

Бузина трав'яниста. На 1 склянку води беруть 1 чайну ложку подрібнених коренів і варять 10 хв. (коли листки і квіти, то настоюють 10 хв. на 1 склянці окропу). П'ють 3 – 2 склянки на день ковтками.

Особливості лікування онкологічних захворювань

Мета роботи: ознайомитись із особливостями захворювання пухлин, вивчити ботанічну характеристику та фармацевтичні властивості рослин для лікування пухлин.

Пухлина - це надлишковий ріст тканини в організмі, що має паталогічний характер. Ріст пухлини не

координується з життєвими процесами в організмі і не закінчується навіть після припинення дії причин, що його викликали.

Злоякісні пухлини агресивні. Вони ростуть дифузно - інфільтрують в сусідні тканини і органи, розростаючись порушують їх нормальне функціонування, а потім викликають тяжкі пошкодження і руйнування, небезпечні для життєдіяльності організму в цілому.

Не дивлячись на те, що злоякісні новоутворення являються захворюванням, що важко піддається лікуванню навіть методами сучасної медицини, в народі існує немало рекомендацій та рецептів лікування раку з використанням, в основному, лікувальних якостей рослин.

Аналіз лікарських рослин, що використовуються для лікування пухлин та їх характеристика.

Обліпіха крушиновидна – *pirrhophao rhamnoides*. Куш чи невелике дерево висотою 4 – 15 м, гілки колючі, кора гілок і стовбура темно-сіра. Листя – чергове, вузьке, лінійне або лінійно-ланцетне, майже сидяче, зверху темно-зелене, знизу – сріблясте. Рослина дводомна, квіти одностатеві, буруваті, з дволопатевою голочкою, в коротких пазушних китицях. Плід – овальна або майже куляста соковита, кістянка жовтого, оранжевого або оранжево-червоного кольору.

Обліпіха – джерело багатьох вітамінів. в плодах обліпіхи вітамінів в 15 разів більше, ніж в апельсинах. Кількість біофлавоноідів, що обумовлює їх протипухлинну дію, складає від 150 до 320 мг. Тому використання обліпіхового масла добре відображається на стані здоров'я хворих.

Суниця лісова (*Fragaria vesca L.*). Це багаторічна трав'яниста рослина, 5 – 30 см заввишки. Буре кореневище, з довгим пагонами. Стебло пряме, волохате. Листки – трігілчасті, прикореневі, з трьома сидячими, овально-ромбічними великозубчастими листочками, темно-зелені

зверху, знизу – сизувато-зелені. Суцвіття щитковидні, квітки двостатеві. Плоди – численні сухі зернятка на ягоді.

Вважають, що ефект при лікуванні пухлин зумовлений біогенними стимуляторами, які людина отримує з листків суниці.

Пропозиції препаратів на основі цих рослин:

Обліпіха крушиновидна: настій листя обліпіхи крушиновидної, столова ложка сухих подрібнених листків заливають 1 стаканом кип'ятку і настоюють дві години. Проціджують і приймають по 1/4 стакани 3 – 4 рази в день до їжі при пострадіаційному синдромі, пухлинах.

Суниці лісові вживають у вигляді чаю. На 1 стакан окропу беруть дві чайні ложки листків суниці і настоюють 10 хвилин. П'ють дві склянки на день, ковтками.

Засіб народної медицини, що рекомендується для лікування раку легень

Настій (або порошок) трави ряски маленької. Одна чайна ложка свіжої, добре вимитої і подрібненої трави на 50мл горілки. Настоювати 3-4 дня, процідити. Приймати по 15-20 капель в четверту частину стакану води три рази в день.

Засіб народної медицини, що рекомендується для лікування раку молочної залози.

Відвар кори дуба звичайного. Нарізати дубової кори з молодого гілля, підсушити, подрібнити. Одну столову ложку кори заварити одним стаканом кип'ятку, закип'ятити два рази, парити три години під подушкою. Коли вистигне, намочити в холодному відварі товстий рушник і прикласти до грудей, де знаходиться пухлина. Добре накрити зверху сухим рушником, забинтувати, надіти теплу кофту. Тримати по дві години зранку і ввечері.

Засіб народної медицини, що рекомендується для лікування раку матки

Настій листя чортополоху. Одну столову ложку листя залити одним стаканом кип'ятку, настояти до охолодження,

процідити. Пити по пів стакана 3-4 рази в день.

Засіб народної медицини, що рекомендується для лікування раку горла

Взяти 3 стакани лаврового листа. Листя подрібнити, а потім залити горілкою (пів літри). Настоявати 12 днів в темному місці. Приймати по одній столовій ложці три рази в день до вилікування.

Засіб народної медицини, що рекомендується для лікування раку шкіри.

Заяча капуста. Потовчену свіжу траву рекомендується прикладати до ракових пухлин шкіри.

Засіб народної медицини, що рекомендується для лікування раку шлунку.

При раку шлунка п'ють навар або настій березового дубняку (березова губка). Потрібно надерти зі стовбура берези таку світлу губку (ніби шишка), але не жовту, облили кип'ятком, настояти і пити в невеликій кількості.

Особливості лікування сечокам'яної хвороби

Мета роботи: ознайомитись з лікуванням сечокам'яної хвороби, вивчити ботанічну характеристику та фармацевтичні властивості лікарських рослин.

Коротка характеристика захворювання.

Сечокам'яна хвороба – досить поширена тяжка недуга. про неї знали в давнину: в порожнинах сечових органів, сечовивідних шляхах кам'янисті утворення знаходили навіть у тварин. Відомо, що кількість випадків сечокам'яної хвороби становить 30 – 40% усіх урологічних захворювань.

Кам'янисті утворення відкладаються не тільки в органах сечовивідного тракту, а й в жовчному міхурі, підшлунковій залозі, слинних та слъзових залозах, на зубах, великих та дрібних суглобах, хребті. Вони

здебільшого мінеральні, їх виникнення пов'язане з випаданням в осад солей.

Основними симптомами сечокам'яної хвороби є біль, часті болючі позови до сечовипускання (дизурія), наявність у сечі крові (гематурія), гною (піурія), підвищення температури тіла, відходження конкрементів з сечею.

Амі зубна (*Ammi visganu*)

Дворічна трав'яна рослина. Стебло гілчасте, листочки двічі – тричі перисторозсічені, їх дольки тонкі, лінійні або ниткоподібні, загострені, розташовані почергово. Суцвіття – густий складний зонтик на довгому квітконосі. Квітки дрібні, білі, з неприємним запахом. Плоди – сім'янки яйцевидної форми, двороздільні.

Цвіте у червні – липні.

Рослини культивуються на Україні, в Молдові, Краснодарському краї, в Азербайджані. З лікувальною метою використовують насіння.

Дія: спазмолітична.

Застосування: подрібнене насіння застосовують у вигляді порошку, вживають по 1 чайній ложці 3 – 4 рази на день при сечокам'яній хворобі, що супроводиться приступами ниркової коліки. Або ще готують напар з 2 столових ложок насіння амі зубної у 300 мл води. Протягом 3 – 4 год. тримають у духовці, поки не випарує половина води. Потім екстракт проціджують, охолоджують і п'ють по 1 стол. ложці 3 рази на день. Екстрактівні речовини справляють селективну спазмолітичну дію на сечові шляхи і рекомендують їх при спазмах сечоводів, відходженні ниркових каменів, нирковій коліці.

Особливості лікування хвороби лікарськими рослинами

Хворим на сечокам'яну хворобу, бажано вживати більше рідини, періодично пити дистильовану воду для промивання сечових шляхів, необхідно вживати вітамінні

напої (з вишневого сиропу, барбарису, ревеня, столових буряків).

Для розчинення фосфатних і оксалатних каменів слід вживати відвар з коренів мар'яни красильної:

1 ст. ложку подріблених коренів залити склянкою крутого окропу і настоювати на протязі ночі. Пити по 1 ст. ложці за 20 – 30 хвилин до їжі 3 рази в день.

Відвар з фіалки запашної приймають при каменях нирок і сечового міхура: 30,0 г на 1 л води.

Використовують ще вовчуг колючий при каменях нирок і сечового міхура:

1 ст. ложка кореня вовчуга, кореня пирію, кореня кропиви дводомної, квіток бузини чорної, трави хвоща у співвідношенні 4:7:1:3:5 на 300 мл води і кип'ятити 15 хв. Проціджують і п'ють тричі на день по одній склянці.

При каменях і піску в нирках та сечовому міхурі з лікувальною метою вживають свіжий сік із трави настурції лікувальної – по 1 ч. л. 3 рази на день.

Можна приймати відвар:

20 – 40 г свіжої трави на 1 л. окропу. Пити по 1 склянці 3 рази на день.

Пом'якшувальну сечогінну дію викликають деякі лікарські рослини.

Приймають напар або відвар хвоща польового: 30,0 г сухої рослини на 1 склянку води, пити по 2 – 3 склянки на день.

Спориш звичайний “жене” пісок, камені у нирках і сечовому міхурі. Його використовують в суміші: спориш, приймочки кукурудзи, частки стручкової квасолі (карликових форм), трава гризниць голої і листочки мучниці – всього порівну. На денний прийом беруть 15 г суміші на 200,0 г окропу.

При сечокам'яній хворобі рекомендують виключити з раціону: солоне, кисле, гострі страви, алкоголь, копчені страви.

Особливості лікування стоматиту

Мета роботи: ознайомитись із особливостями захворювання стоматит; вивчити ботанічну характеристику та фармацевтичні властивості рослин для лікування стоматиту.

Є декілька видів стоматиту. Найпоширеніші серед дітей – гострий герпетичний стоматит (збудник вірус herpes simplex) і виразково-некротичний стоматит Венсена (збудник спірохети і палички Венсана). Починається ГГС раптово з підвищення температури (38⁰С), загальної слабкості. З'являються окремі чи згруповані міхурці з прозорим середовищем, які перероджуються в болючі афти. При ВНС Венсена спостерігається погний запах з рота, кровотечі, виразки, налети грязно-сірого кольору. Виражена інтоксикація супроводжується підвищенням температури, лейкоцитів, прискоренням ШОЕ до 30 мл за год., деякими відхиленнями в сечі.

Аналіз лікарських рослин, що використовуються для лікування стоматиту та їх характеристика.

Аїр звичайний – *Acorus calamus* L. (Araceae)/

Бактеріологічна трав'яна рослина. Кореневище до 3 см в діаметрі, циліндричне, галузисте, жовто-зелене, до 1,5 м довжиною. Стебло прямостояче, тригранне, квітконосне, висотою 1,0 – 1,3 м, зелене, біля основи червонувате. Квітки дрібні, зеленувато-жовті, суцвіття – початок, довжиною до 12 см. Плід нагадує ягоду, сухий, червонуватий, ч-з гніздовий, багатосім'янковий, не розкривається. Кореневища аїру містять ефірні масла в кількості 1,5 – 5,0%. Головним носієм запаху аїрного масла рахується азарин і ароматичний азарілальдегід. Крім того виявлені дубильні речовини, смола, камедь, крохмаль, до 150 мг/100 г аскорбінової кислоти.

Смолисті речовини – аскоретини – регулюють тонус судин. Глікозид акорин звужує судини і добре діє при

кровотечах і запальних процесах. В стоматології, завдяки протизапальній, болезаспокійливій і антисептичній дії рекомендується при лікуванні запальних процесів слизової оболонки.

Айва звичайна – *Cydonia oblonga* Mill (Rosaceae).

Невелике плодове дерево – 6 – 7 м. Плід великий, до 3,5 – 4 см, кістянка жовтого кольору, з великою кількістю зерен.

По вмісту біологічно активних речовин айва займає одне з перших місць серед зернівок. Цукри представлені фруктозою і глюкозою, сумарна кількість яких іноді перевищує 90% загальної кількості. За даними Н.І.Шорової, Н.П.Ларіонової (1980), кількість пектинових речовин складає 1,1 – 2,3% в перерахунок на сиру речовину. Також містяться 1 – 1,3% К, 13 – 19 мг/100 г Fe, 0,2 – 0,3% Са, 0,3 – 0,4% В, 1,4 мг/100 г Cu, 20 мг/1—г аскорбінової кислоти. Вміст органічних кислот досягає 2,5%, серед них переважають яблучна і лимонна (Е.С.Кондратюк, 1969).

Ефірні масла володіють антимікробними властивостями. М'якоть плодів характеризується антибактеріальною дією (С.С.Шахалієв, 1974, Ж.Ламбрев, 1959).

Алое деревовидний – *Aloe arborescens* Mile (Liliaceae Juss). Від вічнозелених сукулентних рослин. Досягає висоти 4 м. Стебло добре розвинене, прямостояче, галузиться. Листи розміщені почергово, сірувато-зелені з блакитним налітом. По формі мечовидні, вигнуті до вершини, з хрещуватими шипами по боках. Квітки жовті або оранжеві, дзвіночкоподібні, на тонких квітконіжках, трубочасті. Суцвіття – кисть. Плід – циліндрична коробочка.

Листки містять антраглікозиди 1.8 – 3,3%, смолистих речовин 7,1 – 15,3%, вітаміну С – 873 – 1190 мг/100 г (І.А.Дамиров, 1982).

Лікувальні властивості соку алое – сабуру широко відомі. Емульсія алое збільшує толерантність шкіри, майже повністю знімає біль, відчуття пекучості і стягнутості, лікують рани. Сік алое володіє бактерицидними і бактериостатичними властивостями по відношенню до ряду мікробів (П.С.Ціков, Ю.П.Лаптев, 1976). В листках алое, що були витримані в темному холодильнику при температурі 6 – 8⁰, виникають так звані біостимулятори, що активізують процеси в тканинах, які відмирають.

Бадан товстолистий – *Bergenia crassifolia* L. (*Saxifragac*). Вічнозелена багаторічна рослина. Кореневище 3,3 см товщиною і 1 м довжиною, горизонтальне, повзуче. Стебло без листків або з одним, висотою до 50 см. Листки великі (35 см), цілі, голі, зібрані в прикореневу розетку, на коротких черешках. Квіти правильні, п'ятичленні, рожеві або фіолетово-червоні, зібрані на вершині стебла в суцвіття. Плід – еліпсоїдна суха коробочка.

Кореневище містить 5 – 28%, а листи 10 – 20% дубильних речовин галотонінів. З кореневищ виділено багато ізокуморуину бергеніну. В листках міститься арбутин (22%), 0,5 – 0,8% ерганіну. За вмістом арбутину бадан є найбагатшим в рослинному світі.

Корені і кореневища володіють антимікробними, протизапальними, в'язучими властивостями, а також зупиняють кровотечу. Екстракт звужує судини і робить їх стінки більш щільними. Арбутин має антисептичну дію при розщепленні на глюкозу і гідрохінон.

Пропозиції препаратів на основі цих рослин.

Аір звичайний: 1 ст. ложка подрібненого кореневища, 1 ст. ложка кип'ятку (А.І.Марченко, 1981).

Айва звичайна: настій 1:5, рідкий екстракт 1:1 (І.А.Даміров, 1982).

При встряхуванні зерен з водою (5 – 100) отримують слиз, яку в стоматології застосовують для аплікацій.

Алое деревовидний: сік із свіжих листків алое 80 мл, спирт етиловий 95%, 20 мл., хлорбутонол гідрат 0,5%. Застосовується у вигляді компресів.

Бодан товстолистий: 8 г. подрібнених кореневищ на стакан кип'ятку.

1 ст. ложка 3 – 4 рази на день, зовнішнє застосування (Л.Я.Скляревський, І.А.Губанов, 1986).

Особливості лікування ангіни

Мета роботи: ознайомитися з особливостями захворювання ангіни, вивчити ботанічну характеристику та фармацевтичні властивості лікарських рослин, якими лікують ангіну.

Ангіна (*angina pharyngis*; лат. *angina* від *ango* – стискаю, здавлюю), гострий тонзиліт – інфекційна хвороба з локалізацією запальних процесів в лімфоїдній тканині глотки, переважно в піднебінних мигдалинах.

Аналіз лікарських рослин, що використовуються для лікування ангіни, та їх характеристика.

Для лікування ангіни застосовують ряд рослин: багно звичайне, вероніка лікарська, глід український, калина звичайна, малина, ромашка лікарська, лепеха, дубова кора, липа, суниця та багато інших.

Chamomilla recutita (L) - ромашка лікарська. Однорічна, популярна трав'яниста рослина. Збирають тільки цілком розпуклі квіти – кошики. За біохімічним складом: 0,2 – 1,35% ефірної олії, фітостерин, саліцилова кислота, аскорбінова кислота, дубильні і гіркі речовини та інші речовини.

В народі вважають, що на організм людини ромашка діє: вітрогінно, потогінно, заспокоює болі і судороги та як пом'якшувальне.

Для лікування ангіни застосовують настій ромашки (для полоскання горла), але його краще застосовувати в суміші з іншими травами.

Ця рослина росте на пустирищах, в городах. Інколи її розводять в квітниках, щоб вона завжди була під рукою. Цвіте з V по IX. Зібрані квіти сушать у провітрюваних місцях, краще в затінку.

Ще є одна ромашка – рум'янок, яку в народі називають без'язичковою, собачою, котячою. Вона в деякій мірі може замінити ромашку лікарську при її відсутності.

Рослина однорічна, заввишки 15 – 30 см. Квіти в неї в опуклих кошиках, всі трубчасті, зубчасті, язичкових квітів немає. Кошики дрібнуваті, на коротких ніжках. Листки двічі або тричі перисторозсічені. Збирати її потрібно у чистих місцях, оскільки вона любить рости біля смітників. За відсутності ромашки лікарської користуються нею аналогічно, але не з тією ефективністю.

Фітонцидні чаї для полоскання горла при ангіні:

1. Липа - 2, ромашка польова - 3

2 ст. л. суміші заливають 200 мл окропу, настоюють 2-3 хв., процідять, остудити.

2. Дубова кора - 6, душиця - 4, листя алтеї - 2.

2 ст. л. суміші заливають 200 мл окропу, настоювати 2-3 хв., процідити через марлю. Теплим розчином полоскати горло кілька раз в день.

3. Шалфей-2, звіробій-2, квіти чорної бузини-2, кора дуба -2. 2 ст. л. суміші залити 500 мл окропу, остудити до температури 50 градусів за С, теплим настоєм полоскати горло.

4. Плоди фенхеля - 1, листя перечної м'яти - 3, квіти ромашки - 3, шалфей - 3.

2 ст. л. суміші залити 500 мл окропу, настоювати 1 год. підігріти до температури 45-50 градусів за С і полоскати горло.

5. Корінь алтея - 2, квіти ромашки - 2, насіння льону -

3, трава донника - 2, кореневище айру (лепехи) - 1. 2 ст. л. суміші залити 500 мл окропу, настояти до охолодження, процідити. Теплим розчином полоскати горло.

6. Листя евкаліпта - 4, квіти календули - 3, шалфея - 3, квіти ромашки - 2, корінь дев'ясила - 2, корінь солодки - 2, квіти липи - 2, трава богульника болотного - 2. 2 ст. л. суміші залити 500 мл окропу, остудити до температури 50 градусів С. Для полоскання носоглотки. Для ефективного лікування потрібно строгий ліжковий режим, ізоляція хворого, багато пиття, їжа багата вітамінами.

Особливості лікування ревматизму

Мета роботи: ознайомитись із особливостями захворювання ревматизму, вивчити ботанічну характеристику та фармацевтичні властивості рослин для лікування ревматизму.

Ревматичні хвороби охоплюють певний діапазон захворювань, котрі характеризуються тягучими, нелокалізованими болями змінної сили.

Гострий ревматизм ставів викликається безпосередньо зараження мікроорганізмами.

Хронічний і невизначений ревматизм вимагає пошуків інших, справжніх причин захворювання: запалення яєчників, атонічна або гіпертонічна напруга.

Спільною ознакою ревматичних захворювань різних походжень є зміни в людському організмі, передусім в тканинах, з'єднуючих окремі органи.

Оскільки ревматичні недуги є хворобами всього організму людини, лікування полягає у поверненні організмові його нормального біохімічного стану.

Ще Гіппократ стверджував, що ревматичні хвороби пов'язані з обміном речовин. Крім цього, він окреслив виникнення і перебіг кожної хвороби залежно від ступеня переобтяження організму шкідливими для нього

речовинами.

Затриманню в організмі шкідливих продуктів, які виникають внаслідок порушеного обміну речовин, сприяють:

1. Надмірне споживання м'яса, риби, яєць, хирів і т.д., що призводить до накопичення в організмі решток продуктів обміну білків.

2. Надмірне накопичення в організмі шкідливих метаболітів.

3. Недостатньо виділення. Доктор Бірхер-Беннер довів, що кількість видалення сечової кислоти з організму через кишечник сягає 0,3 - 0,5 г щоденно, а першорядною і найважливішою причиною ревматизму є порушення роботи органів травлення і виділення.

При лікуванні ревматичних захворювань найкращий результат дають лише натуральні рослинні ліки, бо лише вони можуть виправити біологічним способом неправильний обмін речовин в організмі людини. Завдяки присутності вітамінів і мінеральних солей вони вдосконалюють нашу, найчастіше односторонню дієту і надають організмові необхідної допомоги при усуненні шкідливих решток обміну речовин.

Змінивши систему харчування, застосувавши фітогідротерапію, можна досягти полегшення хвороби або й цілковитого видужання. Необхідно застосувати дієту. Натомість викреслюємо з меню кухонну сіль, м'ясо, яйця, рибу і шкідливі звички: кава, чай, алкоголь, ласощі, шоколад і тютюн.

Аналіз лікарських рослин, що використовуються для лікування ревматизму та їх характеристика.

Вероніка лікарська, барбарис звичайний, багно болотяне.

1. Барбарис звичайний – *Berberis vulgaris* L.

Колючий кущ 1,5 – 2 м заввишки. На слабоборзгалужених гілках трігічасті колючки. Кора

молодих пагонів жовтувата, після зими сіра. Листки чергові, черешкові, до 10 см заввишки, еліптичні, дрібнозубчасті. Суцвіття – гроно, яке складається з 10 – 25 блідо-жовтих пахучих квіток. Ягода сухувата, еліпсоїдної форми, червона, кисла. Цвіте у травні – червні. Ягоди дозрівають у серпні – вересні. Росте на узліссі, на каменистих, але багатих на гумус ґрунтах степової і лісостепової зони, по всій території України.

Застосовують у вигляді чаю, на 1 склянку окропу беруть 1 ч. ложку подрібненої кори, квіток або листків і настоюють 10 хв. П'ють по 1 склянці вранці і ввечері ковтками. Сік ягід барбарису допомагає при запаленні легень.

2. Вероніка лікарська – *Veronica officinalis* L.

Багаторічна трав'яниста рослина 10 – 30 см завдовжки, з повзким, при основі гіллястим стеблом, яке утворює дерновину. Стебла, які витикаються вгору, вкриті досить густими короткими волосками. Листки на них звужені в короткий черешок, обернено-міцевидні, зубчасто-пипчасті, трохи жорсткі. Багатоквіткові квітконосні грона виростають з однієї пазухи двох супротивних листків. Квітки блідо-блакитні з ліловим відтінком, рідше білі. Рослина на смак терпка, свіжа – без запаху, висушена – має приємний запах.

Поширена в лісових і лісостепових районах на Поліссі, в Карпатах, на узліссі переважно в хвойних лісах. Збирають усю рослину без коріння (квітки й листки) під час цвітіння. Для приготування настою беруть одну чайну ложку вероніки на 1 склянку окропу і настоюють 12 годин. П'ють 1 – 2 склянки на день ковтками.

3. Багно болотяне – *Ledum palustre* L.

Густий вічнозелений кущик 50 – 120 см заввишки з міцним запаморочливим запахом. Листки шкірясті, лінійно-довгасті із загнутими краями, загострені, чергові, зверху зелені, блискучі, поморщені. Квітки зібрані в

багатоквіткові грона, білі, рідше червонуваті, на довгих тоненьких квітконіжках. Цвіте у травні – червні.

Росте на півночі Полісся – по болотах, у вологих соснових лісах, на купинястих луках, зрідка зустрічається в Прикарпатті і Карпатах. Збирають усю рослину – під час цвітіння, листки й молоді пагони в серпні – вересні. Готують на 1 склянку окропу беруть 1 столову ложку листків або молодих пагонів і настоюють 10 хв. П'ють по півсклянки 5 – 6 разів на день.

Пропозиції препаратів на основі цих рослин.

Рецепти чаю при невизначеному ревматизмі суглобів:

- Плоди шипшини 50 г
- Плоди чорної смородини 15 г
- Цвіт зміювика 15 г
- Кора верби 20 г
- Плоди ялівцю 20 г
- Листя берези 30 г.

Отож, 2 – 3 ложки залити окропом (1:1), закрити і настоювати ніч. Ранком нагріти і пити через 1 – 2 години після їжі.

Чай проти ревматизму:

- Листя берези 30 г
- Трава хвоща 20 г
- Трава дев'ясила 10 г
- Трава золотої різки 10 г
- Трава кропиви 10 г
- Плоди ялівцю 10 г
- Вовчуг колючий 10 г

Також рекомендується пити чай з жовтої примули і пирію. Пити довгий час 1 – 2 склянки навару. Ці трави добре очищують кров, суттєво допомагають при видаленні з організму токсичних продуктів обміну речовин. Дуже результативний сік з чорної смородини, вживаний 2 – 3 рази на добу, добре лікує ревматизм. Широко застосовують

сауни і гарячі ванни з додатком чорної гірчиці, хвойні, компреси з торфу і глини.

Особливості лікування ДЖВШ

Мета роботи: Ознайомитись з особливостями ДЖВШ, вивчити ботанічну характеристику та фармацевтичні властивості лікарських рослин для лікування даного захворювання.

Загальна характеристика хвороби

Дискінезія жовчовивідних шляхів - розлад жовчних протоків, що проявляються порушенням відтоку жовчі із печінки і жовчного міхура в дванадцятипалу кишку, яке супроводжується появою болю в правому підребер'ї.

Розрізняють гіперкінетичну і гіпокінетичну форми дискінезії. Гіперкінетична характеризується гострими колючоподібними болями в правому підребер'ї з іррадіацією в праву лопатку, плече. Часто виявляється пітливість, слабкість, зниження артеріального тиску, головний біль і біль в області серця. Гіпокінетична характеризується постійними тупими ниючими болями в правому підребер'ї, нудотою, гіркотою в роті, здуттям живота, запорами.

Лікування хворих з захворюваннями жовчовивідної системи залежить від форми і стадії захворювання. На практиці використовується велика кількість жовчогінних засобів, в тому числі і рослинного походження, які посилюють секрецію жовчі і полегшують її постування в кишки.

Аналіз лікарських рослин, що використовуються для лікування та їх характеристика

Для лікування даного захворювання використовують шандру звичайну (*marubium vulgare L.*) родити губоцвіті (*Lamiaceae*). В народі її називають меліса тепла, меліса яблучна, кінська м'ята, манта, слонта.

Шандра звичайна – трав'яниста багаторічна рослина, з висхідними від основи розгалуженими, у нижній частині – білуватоповстисними погонами. Віночки квіток брудно – білі, чашечки густо волосисто-опушені. Зустрічається на відкритих кам'янистих місцях, пустирях, часом на межах, вздовж огорож і тиків, розсіяна по всій території України.

Рослина пахне (особливо потерті листки, і суцвіття) яблуками. В ній виявлено: ефірну олію (0,02 – 0,05%), дубильні (близько 7%), слизисті і смолисті речовини, 0,3 – 1% гіркої речовини маррубін, холін, органічні кислоти і мінеральні солі, алкалоїди: бетоніцин, турицин і страхідрин. Рослина є жовчогінним засобом.

В народі приймають шандру у вигляді гіркою чаю, настою або відвару, виготовлених методом водяної бані: одна столова ложка сухої трави на 1/3 – 1/2 склянки, тричі на день до їжі або після.

Рекомендується відвар з 2 столових ложок трави на 1,5 склянки води (варити 5 хв.), процідити у термос, пити по 1/2 – 1/3 склянки 2 – 3 рази на день, в проміжках часу між прийманням їжі.

Додатково при лікуванні дискінезії жовчних шляхів рекомендують лікувальні ванни з додаванням настоїв лікарських трав, що здатні заспокоювати і знімати спазми.

- безсмертник піщаний (квіти) 2 ч.;
- вахта трьох листкова (листя) 2 ч.;
- сушениця топянна (трава) 2 ч.;
- м'ята перцева (листя) 3 ч.;
- береза бородавчата (листя) 3 ч.;
- аїр болотний (коріння) 2 ч.;
- овес посівний (трава) 3 ч.

Збір змішати: 100 гр. збору залити 2 літрами кропу, настоювати 60 хвилин, процідити, додати в ванну. Процедуру приймати не опускаючи область серця в воду. Температура води 33-36% С, тривалість сеансу 15-20 хв. Після процедури витертись і лягти в постіль.

Лікування вірусного гепатиту

Мета: ознайомитись з особливостями захворювання вірусного гепатиту, вивчити ботанічну характеристику та фармацевтичні властивості лікарської рослини, що використовують для лікування цієї хвороби.

Вірусний гепатит – інфекційне захворювання, що характеризується загальною інтоксикацією, переважним ураженням печінки, порушенням обмінних процесів, часто з розвитком жовтухи.

Джерелом інфекції є людина хвора жовтухою чи безжовтушною формою хвороби. Основний механізм передачі хвороби – фекально-оральний. Зараження може відбуватися через харчові продукти, воду, контактано-побутовим шляхом.

Під час лікування хворі повинні дотримуватись постільного режиму і виконувати білково-вуглеводневу дієту з обмеженням жирів. Рекомендується по 2 – 3 л рідини на добу: соки, лужні мінеральні води.

Багатопланова дія лікарських рослин на шлунково-кишковий тракт зумовлюють необхідність фітотерапії протягом всього гострого періоду гепатиту.

В рекомендованих зборах лікарських рослин використовують глід криваво-червоний (*rataegus sanguinea*). Це невелике (2 – 5 м заввишки) дерево або кущ родини розових. На міцних гілках розміщуються прямі колочки. Листки зверху темно-зелені, зі споду – світло-зелені, 3 – 7-лопатові або великозубчасті. Квітки правильні, двостатеві, п'ятипелюсткові, блідо-пурпурові. Плоди: яблуковидні, кулясті, криваво-червоні, рідше оранжево-жовті з борошністим м'якушем і 3 – 4 кісточками. Цвіте в травні – червні.

Заготівля і зберігання. Використовують квіти і плоди. Квіти заготовляють на початку цвітіння рослини. Сушать у

затінку. Строк придатності 1 рік. Плоди збирають під час повного достигання. Сушать при температурі 50 – 60⁰. Строк придатності – 2 роки.

I. Рекомендують в початковій стадії хвороби такі збори:

- Валеріана лікарська (коріння) 20,0;
- Глід криваво-червоний (квіти) 20,0;
- Барбарис звичайний (кора) 30,0;
- М'ята перцева (листя) 30,0;

Настій приймати по 1/2 - 3/4 стакани вранці натщесерце і ввечері перед сном.

2. - Безсмертник піщаний (квіти) 20,0;

Тисячолісник звичайний (трава) 20,0;

Полин гіркий (трава) 20,0;

Фенхель звичайний (плоди) 20,0;

М'ята перцева (листя) 20,0.

Приймати по 1/2 стакани настою чотири рази в день за 15 хвилин до їжі.

Рекомендують вітамінні чаї, в тому числі з плодів горобини і шипшини:

- горобина звичайна (плоди) 15,0;

- шипшина собача (плоди) 25,0;

Чай потрібно приймати по 1 стакану в день.

Назначають також агрус, смородину і інші ягоди у вигляді пюре.

В період реконвалесценції для стимуляції виділення жовчі та інших секретів приймають овочеві соки з моркви, буряка, капусти, картоплі в розведенні 1:4 по 1/3 стакана в день з поступовим збільшенням разової і добової дози.

Використовують також інші лікувальні засоби у вигляді лікувальних додатків до продуктів харчування. Наведемо деякі їх приклади.

Сік з глоду.

Вимити плоди 1 кг, засипати їх в емальований посуді варити в невеликій кількості води на слабкому вогні 1-2

години, перетерти через сито. В отримане пюре додати воду (1 літр), цукор (50 грам), довести до кипіння і охолодити.

Пюре з шипшини.

Спілі ягоди миють, розрізають вздовж на половинки і видаляють насінне гніздо. Бланшують 2-3 хвилини, заливають сиропом, варять до повного пом'якшення плодів, протирають через сито. Отримане пюре доводять до кипіння. Сироп готують на воді в якій бланшували плоди (1,5 кг цукру, 0,5 л води, 1 кг ягід).

Повидло із глуду і яблук.

Пюре з глуду перемішують з яблучним пюре. Варять повидло в невеликій кількості води до розм'яккання, перетирають через сито, додають воду (250 мл), цукор (500 гр.), перемішують і варять на слабкому вогні до густоти повидла. На 1 кг плодів глуду 1 кг яблук, 500 гр. цукру, 1 л води.

Хімічний склад. Квіти містять гіперозид, кверцетин, вітексин, фенолокислоти (кавова, хлорогенова), аміни (холін, ацетилхолін). У плодах знайдено органічні кислоти, цукри, сорбіт, пектинові речовини (1,0 – 6,1%), аскорбінову кислоту, β -каротин, вітамін К, фенольні сполуки, катехіни, кумарини, третерпенові кислоти.

Фармакологічні властивості. Проявляє кардіотонічну, спазмолітичну, деензибілітуючу дію. Глід здатний збільшувати силу серцевих скорочень, регулювати кров'яний тиск, зменшувати збудливість нервової системи, зумовлювати глибокий спокійний сон.

Лікарські форми. Внутрішньо приймають настойку квітів (10 г свіжих квіток на 100 мл 70%-го спирту або міцної горілки протягом 14 днів, проціджують) по 14 – 30 крапель у склянці води 3 рази на день.

Рекомендують вітамінні чаї, в тому числі із плодів горобини звичайної і шипшини по 1 стакану в день. Призначають також агрус, смородину і інші ягоди у

вигляді морса. В період реконванекції для стимуляції виділення рідкої жовчі та інших секретів приймають овочевий сік (морква, буряк, капуста, картопля та ін.) в розведенні 1:4 по 1/3 стакани в день з поступовим збільшенням разової і добової дози.

Особливості лікування дифузного токсичного зобу

Мета: Ознайомитись з особливостями захворювання дифузного токсичного зобу, вивчити ботанічну характеристику та фармацевтичні властивості лікарських рослин для лікування даного захворювання.

Коротка характеристика дифузного токсичного зобу.

Зоб токсичний дифузний – аутоімунне захворювання, яке характеризується гіперсекрецією щитовидною залозою тиреоїдних гормонів та розвитком токсикозу з враженням різних органів та систем, в першу чергу серцево-судинної та нервової.

Тяжкі незадовільні емоції – основна причина захворювання. Хвороба, також, може розвиватися в зв'язку з перенесеними інфекційними хворобами, хронічним тонзилітом, перегріванням і т.д. Іноді виявляється сімейний характер захворювання. У хворих відмічають загальну слабкість, швидку втомлюваність, підвищене потовиділення, роздратування, поганий сон, підвищене серцебиття, тремтіння рук, відчуття різу в очах, відчуття жару.

Аналіз лікарських рослин, що використовують для лікування дифузного токсичного зобу.

Фітотерапія при дифузному токсичному зобі зазвичай використовується, як допоміжний засіб, для нормалізації сну, зменшення загальної збудливості, серцебиття.

Для цього використовують:

Дивосил високий (коріння) – 1 ч.

Липа церцелиста (квіти) – 1 ч.

М'ята перцева (листя) – 1 ч.

Фіалка триколірна (трава) – 1 ч.

Звіробій продірявлений (трава) – 2 ч.

Хворим, які хворіють на дифузний токсичний зоб, рекомендується їсти багато волоських горіхів. Тому що в них міститься йод.

Горіх волоський – *Juglans regia* L. Народна назва – горішина. Родина горіхових – Juglandaceae.

Дерево заввишки 13 – 20 м. Стовбур прямий, рівний. Кора темно-сіра, потріскана. Молоді гілки бурі з білими крапочками. Листки чергові, дуже великі (до півметра), з 3 – 5 парами листочків. Листочки довгасто-яйцевидні, загострені, густо вкриті залозками. Квітки дрібні з приквітками, зеленуваті, зібрані у густі звисаючі сережки. Плід – кістянка з сітчасто зморшкуватою кісточкою, відомий під назвою “волоський горіх”. Дерево росте протягом сотень років.

Цвіте у травні – червні, плодоносить у вересні.

Росте у вологих ущелинах, садах.

Салат із кропиви дводомної та горіхів. Салат із кропиви дводомної та горіхів.

Кропиву (150 г) промити, зварити в окропі та відкинути на сито. Потовкти плоди горіхів (50 г) з сіллю, додати нарізану цибулю та зелень, все перемішати, посолити, поперчити.

Салат з тертої моркви з варенням та горіхами.

Моркву (150 г) потерти на маленькій терточці, додати варення (30 г), покласти у вигляді гірки в салатницю, прикрасити ягодами (30 г) та посипати ядрами горіхів.

Суп з квасолі з горіхами.

Квасолю (50 г) зварити до напівготовності, додати кружальця цибулі (30 г), прожарені в олії (30 г), перець, мілко нарізані ядра горіхів (50 г), сіль. Варити до повної готовності, посипати зеленню.

Особливості лікування мастопатії

Мета роботи: Ознайомитись з особливостями мастопатії, вивчити ботанічну характеристику та фармацевтичні властивості лікарських рослин для лікування мастопатії.

Мастопатія - дифузна чи вузлова зміна тканини молочних залоз, що характеризується , появленням в молочній залозі (нерідко в обох), зачасу в її верхньозовнішньому відділі утворень різної величини і грубний на дотик мілкозернистих чи у вигляді окремих вузлів, часто хворобливих.

Етіологія і патогенез. Мастопатія виникає переважно в віці від 30 до 50 років зазвичай із-за порушення функції залоз внутрішньої секреції. Ці розлади частіше за все пов'язані з запальними і хворобами статевої системи та абортами.

Клінічна картина. Набухання, біль, парестезії в області молочних залоз в передменструальний період чи під час менструації. Інколи супроводжується виділенням із сосків серозної рідини. При пальпації залоз приділяються мілкі вузлики та збільшені дольки, злегка болючі при надавленні. При вузловій формі мастопатії поширюються більш великі вогнища потовщення неправильної чи і чичевицеподібної форми з нерівною поверхнею, чутливі при пульпації і тискові та змінюючи за формою та величиною в різні періоди менструації.

Лікування. Сама по собі мастопатія не небезпечна, але можлива поява у тканинні залози змін, навіть до пухлини, повинна насторожити. Із-за цього люба зміна в молочній залозі, особливо різноманітні потовщення - серйозний привід для звернення в жіночу консультацію або в онкологічний центр.

При дифузній мастопатії необхідний нагляд і лікування гінекологічних захворювань. Заборонено фізіотерапевтичні процедури, масаж, опромінення кварцовою лампою та засмагання. Приймаються розчини хлориду Са, йодиду К всередину, а також гормонотерапія. При вузловій і формі, в тих випадках, коли гормонотерапія не дає ефекту, роблять операцію — секторальну резекцію молочної залози.

Аналіз лікарських рослин, що використовуються для лікування мастопатії та їх характеристика.

Для лікування мастопатії використовують череду трироздільну. В народі її називають приченою, собачими реп'яхами, чорнобривцем болотяним. З латині *Vicens tripartita* – однорічна трав'яна рослина родини айстрових (складноцвітих). Стебло пряmostояче, супротивно-розгалужене, 15 – 60 (100 см) заввишки, голе або рідкими волосками. Листки супротивні, короткочерешкові, глибоко трироздільні або самі верхні цілісні, лопаті листків ланцетні, гострі. Квітки зібрані в пряmostоячі кошики. Всі квітки у кошику трубчасті, двостатеві, жовто-коричневі. Плід – сім'янка, вгорі з 2 – 3 зазубреними щетинками. Цвіте – в липні – вересні.

Поширення. Череди трироздільна росте по всій території України на вологих місцях, на болотах, біля струмків, в канавах.

Заготівля і зберігання. Для медичної потреби використовують траву череди, яку заготовляють в період бутонізації рослин. Збирають верхівки, не довші 15 см. Стебел і бокових пагонів і все листя. Зібрану сировину сушать у затемненні на відкритому повітрі. Готову сировину зберігають у сухих приміщеннях. Строк придатності – 2 роки. Трава череди є у продажу в аптеках.

Хімічний склад. Флавоїди: конденсовані дубильні речовини, червоний флобафен, каротин, кумарини,

аскорбінову кислоту, ефірну олію, слиз, аміни, гіркоти, γ -лактони, мікроелементи.

Фармакологічні властивості і використання. Виявляє сечогінну, потогінну, жовчогінну і бактерицидну дію, поліпшує травлення, знижує артеріальний тиск, збільшує амплітуду серцевих скорочень, посилює скорочення гладко-м'язових органів. Вживається при різних діатезах, артритях, як потогінний засіб – при простудних захворюваннях; як сечогінний засіб – при захворюванні сечостатевої системи, а також використовується при лікуванні мастопатії.

Лікарські форми та застосування.

Внутрішньо – настій трави (15 г сировини на 400 мл окропу, настояти 30 хв., процідити) по півсклянки 3 – 4 рази на день до їжі, дві ст. л. (порівну) трави череди трироздільної та листя брусниці заливають двома склянками окропу настоюють 45 – 60 хв., проціджують і приймають по чверті склянки 3 – 4 рази на день за 30 хв. до їжі при фурункульозі, екземі.

Зовнішньо – ванни з відвару трави (15 – 30 г сировини кип'ятять 10 хв. в 1 л води. проціджують і додають до ванни).

При фібриозно-кістозній мастопатії (дифузної та вузлової) рекомендовано наступні збори лікарських рослин:

- *тисячолісник звичайний (трава) 1 ч.*
- *хвоц польовий (трава) 1 ч.*
- *можжевелник звичайний (плоди) 1 ч.*
- *кукурудза посівна (стовпчики з рильцями) 2 ч.*

Столову ложку збору залити стаканом окропу, настоювати 30 хв., процідити. Приймати по 50 - 70 мл 3 рази в день після їжі.

- *Фіалка триколірна (трава) 1 ч.*
- *хвоц польовий (трава) 1 ч.*
- *валеріана лікарська (трава) 1 ч.*

- кропива дводомна (листя) 2 ч.
- череда трьохроздільна (трава) 2 ч.

Столову ложку збору залити стаканом окропу, довести до кипіння на слабкому вогні, остудити, процідити, приймати по 1/3 стакана вранці та ввечері (краще після їжі).

- Евкалипт прутоподібний (листя) 2 ч.
- Череда трьохроздільна (трава) 2 ч.
- Чистотіл великий (трава) 1 ч.

Столову ложку збору залити стаканом окропу, відвар настоювати 30 хв., процідити. Приймати по 2 ст. л. 3 рази в день після їжі.

- Валеріана лікарська (корінь) 1 ч.
- Звіробій продірявлений (трава) 2 ч.
- Подорожній великий (листя) 2 ч.
- Череда трьохроздільна (трава) 4 ч.

Столову ложку збору залити стаканом окропу, настоювати 40 хв., процідити. Приймати по 2 стакани 3-4 рази в день після їжі.

Внутрішні перегородки 20-25 грецьких горіхів залити 100 мл 70% спирту, настоювати в щільно-закупореній пляшці 10 днів в темному місці. Приймати по 15-20 крапель на 1/4 стакана води 3 рази в день за 30 хв. До їжі протягом 2 місяців. Зберігати настойку при кімнатній температурі.

Профілактика. Для профілактики мастопатії важливо своєчасно лікувати захворювання та забороняти аборти.

Не слід допускати розвиток маститу – запального процесу в молочних залозах.

Особливості лікування грипу

Мета роботи: Ознайомитись з особливостями лікування грипу і вивчити ботанічну характеристику та

фармацевтичні властивості лікарських рослин для лікування грипу.

1. Коротка характеристика грипу

Грип – гостре інфекційне захворювання, спричинене фільтрівним вірусом різних серологічних типів, воно характеризується симптомами загальної інтоксикації, викликає ряд порушень діяльності нервової та серцево-судинної системи. Крім поодиноких випадків хвороби, бувають також широкі епідемії грипу.

2. Аналіз лікарських рослин, що використовуються для лікування та їх характеристики

Під час лікування грипу використовують такі рослини: багно болотяне, верба біла, волошка синя, золотисячник, липа серцелиста, малина, тополя чорна, плетуха звичайна, сосна звичайна, первоцвіт весняний та ін.

Охарактеризуємо деякі з них.

Tilia – липа

Рос. назва – липа.

Родина: *Tiliaceae* – липові.

Липи – дерева. Збирають з них суцвіття (квіти разом з продовгуватим, жовтувато-зеленим листком при них). Частіше зустрічаються види: 1) *Tilia cordata* Mill – липа серцелиста. листки у неї знизу сизі, зверху ясно-зелені. Черешки дорівнюють або довші половини довжини листка, квітки жовто-білі. Цвіте в VI – VII; 2) *Tilia platyphyllos* Scop. – липа широколиста. Листя у неї округле, серцевидне. Квітує в VI – VII; 3) *Tilia argentea* Desf. – липа срібляста. Листя у неї знизу білувате, зверху темно-зелене, молоді гілки опушені. З цих видів і збирають липовий цвіт. Можна також використовувати цвіт з інших видів, наприклад з липи європейської (*T. europaea*), що частіше зустрічається у західній частині України, а то й у парках і садах, та липи кавказької (*T. caucasica* Rupr.), що росте в Криму в гірських лісах.

Заготовляють у менших кількостях молоді листки, кору, бруньки (весною), плодики-горішки (восени), а то і камбій, що безпосередньо використовується весною; не гребують і деревиною. Липа – прекрасна нектароносна рослина, дає важливі продукти бджільництва – як харчові, так і лікувальні.

За біохімічним вмістом у квітках є: ефірна олія, запах якої зумовлений наявністю спирту фарнезол, флавоновий глікозид, гесперидин, глікозид таліацин, сапоніки, трохи дубильних речовин, каротин. аскорбінова кислота, у приквіткових видозмінених листках – слиз і дубильні речовини; в плодах – жирна олія, близько за якістю до прованської, у корі – тритерпеноїд – тіліадин.

Primula versis L. – первоцвіт весняний.

Народні назви: баранчики, примула гайова.

Рос. назва: первоцвет лекарственный, п. весенний, примула лесная, буквица.

Родина: *Primulaceae* – первоцвіті.

Багаторічна трав'яниста рослина з розеткою прикореневих листків овальної або яйцевидно-овальної форми, поступово звужений у крилатий черешок, сильно зморшкуватих, по краях хвилястих, зарубчасто-зубчастих. Із середини розетки виростає одне або кілька безлистих квітконосних стебел з квітками на верхівці (зібраний в зонтик). Квітки жовті, з трубчастим віночком, із невеликим відсіком, з 5 оранжевими плямами в зіві. Кореневищі дуже коротке, вертикальне, з пучком тонких коренів. Цвіте з IV до VI. Росте на луках, серед чагарників, на лісових галявинах, і в розріджених лісах, вздовж доріг, на схилах. Поширений був скрізь. Тепер сильно винищений.

Збирають цілу рослину або корені. Рослина потребує охорони і лише організованої заготівлі.

Крім описаного виду, в Україні зустрічаються ще 8 видів, серед них – дуже рідкісні, що вимагають суворої охорони.

Біохімічний склад. Рослина багата на мікроелементи. У коренях первоцвіту весняного містяться сапокіни (до 10%), у листках (близько 2%), ефірна олія (0,08%) і глікозиди: примулаварин, примверин та примулагенін, що належить до терпенових сполук. Усі органи рослини містять аскорбінову кислоту (в квітках – до 4,8%, у листках – 5,9%), каротин – до 3 мг %. У листках виявлено вітамін А, у квітках – сапоніни, флавоноїди, ензим примверогідазу. Листки багаті теж на вітамін М, якого в період цвітіння – до 0,9 – 1,1%, є вітамін А, фолієва кислота і вітамін В.

Листя використовують для салатів.

3. Пропозиція лікарських препаратів на основі лікарських рослин для лікування (фіточаї, настої, салати)

Чай № 1.

Заварити 2 столові ложки сухих (або 100 г свіжих) ягід малини в стакані кип'ятку. Настояти 10 хв., додати столову ложку меду, розмішати і теплим приймати як потогінне перед сном.

Чай № 2.

Квітки липи – 5 г, квітки коров'яку – 3 г. Цю суміш запарювати двома склянками кип'ятку, настоюють, проціджують, віджимають і п'ють гарячим.

Чай № 3.

На 1 склянку окропу беруть 1 ст. ложку листків або молодих пагонів багна болотяного, настоюють 10 хв. П'ють по півсклянки 5 – 6 раз на день.

Чай № 4.

На 1 склянку води беруть 1-2 ст. ложки кори верби білої, варять на малому вогні 10 хв. і вживають через кожних 2 години по 1 ст. ложці.

Чай № 5

4 ст. ложки суміші (порівну) трави золототисячника, листків бобівника і квіток ромашки заливають 3 склянки окропу, настоюють 10 хв. і випивають протягом дня.

Чай № 6

10 г (1 ст. ложки) бруньок сосни кладуть в емальований посуд, закривають кришкою і нагрівають на водяній бані протягом 30 хв. Охолоджують при кімнатній температурі 10 хв., проціджують. Сировину, що залишилась віджимають. Об'єм отриманого відвару доливають кип'яченою водою до 200 мл. Приймають по 1-2, 1-3 склянки 2-3 рази в день після їжі.

Чай № 7

Суміш бруньок тополі чорної, листків підбілу звичайного, кори верби білої і квіток липи у співвідношенні 3: 3,5: 2: 1,5. Беруть 1 ст. ложку суміші на 1 склянку укропу, кип'ятять 5-10 хв. і п'ють гарячим по 1 склянці тричі на день.

Чай № 8

На одну склянку укропу беруть 1 ст. ложку квіток плетуши звичайної і настоюють 10 хв. Напар, підсолоджений медом, п'ють по 3 склянки на день ковтками.

Чай № 9

Настій 2-3 ст. ложки липового цвіту на 0,5 л кип'ятку. Приймають по пів склянки 4 рази на день.

Чай № 10

4 столові ложки первоцвіту весняного на 500-700 мл укропу. Приймають по пів склянки до 6 разів на день при сильній простуді, грипі, а також при кашлі, бронхіті, нежиті і взагалі при всіх видах простудних хвороб.

Особливості лікування бронхіальних захворювань

Мета роботи: Ознайомитись з особливостями бронхіальних захворювань, вивчити ботанічну характеристику та фармацевтичні властивості рослин для лікування цих захворювань.

Бронхіт – це запалення бронхіального дерева, що в подальшому може призвести до захворювання легень (туберкульозу, пневмонії) та інших органів. За тривалістю бронхіт ділять на гострий і хронічний. Патологією є спазми бронхіальної мускулатури, розпухання слизової оболонки бронхів, збільшення кількості мокрот. Симптоми – кашель, виділення мокрот, неприємний стан в грудній клітці, температура на 2 – 3 день.

Калина звичайна (*Viburnum opulus L.*).

Ботанічна характеристика.

Кущ або дерево до 4 м з сірувато-бурою корою. Листки – супротивні, широкі, яйцевидні, три- і п'ятипалі, голі, знизу – більш світліші. Верхні листки трилопатеві. Квіти з 5-зубчастою чашечкою, з білим віночком, зібрані парасолеподібно, тичинок – 5. Середні квіти виконують функцію розмноження – дають плоди. Цвіте в травні – червні. Плід – кругла, червона кістянка з однією плоскою кісточкою, спіліє – в серпні – вересні. Восени наливається терпким, гіркуватим соком.

Хімічний склад.

Кора калини містить глікозид вібурін, дубильні речовини, фопобофени, флавонові і антоціанові глікозиди, смолу, о складу якої входять органічні кислоти (мурашина, оцтова, ліполева, церотинова, пальмітинова, капрілова, масляна), фітостерин, фітостеролін. Плоди містять масла, цукор, дубильні речовини, антоціани, аскорбінову кислоту. В плодах калини вітаміну С в 1,5 – 2 рази більше, ніж в малини, а по місткості заліза – кровотворного елемента – стоїть на одному місці (першому) з шипшиною. Калина випередила цитрусові (апельсини, лимони, мандарини) за вмістом вітаміну Е, каротину, фосфору. В плодах калини наявні речовини Р-вітамінної дії (рутину).

Застосування.

Кору, плоди, квіти калини застосовують як протизапальний, заспокійливий, кровоспиняючий та

протиспазматичний засіб. Сік з плодів допомагає при простудних захворюваннях верхніх дихальних шляхів, в тому числі кашлі, бронхіальній астмі, астматичному бронхіті. Також сік дають з медом при підвищенні артеріального тиску. По 10 – 15 штук свіжих ягід їдять при приступах сильного кашлю. Настій з ягід п'ють при болях серця, легень, при кашлі, а також при порушенні обміну речовин в організмі. Таким настоєм добре полоскати горло при ангінах. Відвар з квітів п'ють (1 ст. л. на день) при кашлі, простуді, бронхіті, туберкульозі легень.

При бронхіальних захворюваннях також застосовують і інші лікарські рослини, зокрема: алтею лікарську, звіробій звичайний, смородину чорну, шипшину собачу, малину звичайну, безсмертник піщаний, багно звичайне, сосну звичайну.

Фіточаї, які застосовують для лікування:

1. трави: чебрець – 20г, фіалка, багульник, мати-й-мачуха, квіти бояршинку – по 5г, 1 ложку суміші настояти в 250 мл кип'ятку, приймати по ложці на протязі тижня 5 – 6 р. в день.

2. сосна: 20% настій бруньок на 40% спирт, по 1/2 – 1 ст. ложка 3 р. в день; 1 ст. ложка бруньок сосни настоюють в 0,5 л кип'ятку, приймають по 20 мл через 2 години при астмі.

3. алтея лікарська (корінь) – 40 г; солодка гола (корінь) – 25 г, мати-й-мачуха (листки) – 20 г – приймати у вигляді теплого відвару по 1/4 стакану за 30 хв. до їжі 4 р. в день.

4. мати-й-мачуха (листки) – 10 г; подорожник великий (листки) – 20 г; хвощ польовий (трава) – 30 г; первоцвіт весняний (квіти) – 40г – приймати в теплому вигляді настій по 1/2 стакану 4 р. в день за 30 хв. до їжі.

5. безсмертник піщаний: відвар (настій) з 10 – 15 г квітів в 400 мл води по 1/2 стакану 2 – 3 р. в день; звіробій продірявлений: 2 ст. л.трави на стакан кип'ятку,

пити гарячим 1/2 стакану 2 – 3 р. в день; настій – 30 – 40 крапель по 1/2 стакану теплої води для полоскання рота.

Особливості лікування геморою

Мета роботи: ознайомитися з особливостями геморою, вивчити ботанічну характеристику та фармацевтичні властивості лікарських рослин для лікування геморою.

Геморой (від гр. кровотеча) – варикозне розширення вен в області заднього проходу. До появи геморою можуть привести багаторазова вагітність, затяжні пологи, великий плід, пухлина в малому тазі та інші причини, які викликають тривале утруднення кровообігу в порожнині малого тазу і системі ворітної вени. При геморої утворюються внутрішні гемороїдальні вузли і зовнішні гемороїдальні вузли, поява яких при пологах супроводжується біллю.

Allium sativum L. – часник городній. Широковідома овочево-приправна рослина, цибулина якої складається з “зубців” (цибулинок). Одночасно це і авторитетна лікувальна рослина. Особлива увага до часнику зросла з пізнанням наукою його ефірно-олійних, сіркових та інших речовин, що в комплексі спричиняють сильну фітонцидну лікувальну дію.

В цибулинах часнику є глікозид аліїн і інші сірковмісні речовини, ефірна олія, фітостерини, вітаміни, ніотинова кислота, органічні кислоти, вуглеводи, поліцукрид, інсулін, жирна олія.

До складу ефірної олії часнику входять органічні сполуки сірки. Мінеральний склад часнику характеризується значними кількостями калію, кальцію, натрію, магнію, фосфору, заліза, марганцю, цинку, йоду, міді.

Polygonum aviculare L. – гірчак, спориш звичайний, птича гречка. Дуже популярна рослина. Ростає на подвір'ї, на стежках, при дорогах, на вигонах, постійних сухих пасовищах, на засмічених місцях тощо. Витривала до витоптування. Стебло споришу стеляться по землі, колінчасті, розгалужені, куцчасті. Квіти дуже маленькі, білуваті, розміщені в пазухах дрібних листків. Після цвітіння стебла стають твердими, тому збирають всю рослину під час цвітіння. Цвіте поступово з травня і майже до кінця осені, найбільш інтенсивно – в VII – VIII. Біохімічний склад. В листях: дубильні речовини (0,35%), флавоновий глікозид, авікулярин, каротин (40 мг %), цукри, смоли, віск, слиз, жири, сполуки кремнієвої кислоти (4,5%). В коренях і оксиметилантрахімоні.

Квіти рослини Царський Скіпетр або коров'як, заварюють в чайнику і пити як чай. Кровотеча проходить через 2 – 3 дні, а ще через кілька днів хвороба щезає повністю.

Кора дуба – 5, хвощ польовий – 3, корінь стальника польового – 2. 2 ст. л. суміші залити 500 мл окропу, кип'ятити 5 хв. Відвар застосовувати для ванночок.

В товстий глиняний горщик нашити 2 л. молока. Кинути туди 4 великі головки часнику. Цей горщик закритий поставити на вогонь. Кастрюлю закрити дерев'яною кришкою в центрі якої є отвір біля 5 см. Над ним парою прогривають задній прохід, до тих пір, поки з отвору буде виходити пара.

Особливості лікування гострого ревматизму

Мета роботи: Ознайомитися з особливостями ревматоїдних захворювань, вивчити ботанічну характеристику та фармацевтичні властивості лікарських рослин для лікування цієї хвороби.

Коротка характеристика хвороби

Етіологія і патогенез.

Вважають, що гострий ревматизм є алергічним захворюванням, яке виникає при повторному діянні стрептокока на попередню сенсibilізований до нього організм. нерідко ревматизм виникає через 10 – 15 днів після перенесення стрептококової інфекції, наприклад після ангіни. Сприяючим моментом є охолодження тіла. При гострому ревматизмі в уражених тканинах та органах з'являються мікроскопічні вузлики (гранульоми Талалаєва), що являють собою скупчення клітин. Ці гранульоми через 4 – 6 місяців перетворюються у мікроскопічні рубчики. Гранульоми, як правило, появляються в серці, переважно в міокарді. Дуже часто, хоча й не завжди, при гострому ревматизмі розвивається гостре запалення суглобів (ревматичний поліартрит).

Симптоми і перебіг.

Гострий початок з підвищенням температури до 38,5 – 40⁰С. При ураженні суглобів запалення захоплює по черзі різні суглоби, швидко переходячи з одного на інший. Суглоби припухають, шкіра над ними червоніє і гаряча на дотик. Найменший рух викликає тяжкий біль у суглобах. Хворий потіє, лице його бліде, язик обкладений. У результаті гострого ревматичного міокардиту серце трохи розширяється, перший тон ослаблений, іноді – легкий систолічний шум на верхівці. Пульс частий і малий.

При приєднанні ревматичного ендокардиту систолічний шум посилюється, стає постійним і часто змінюється в своїй інтенсивності і характері. Ураження серця нерідко має місце без ураження суглобів. Особливо це спостерігається в дитячому віці. Поява шуму тертя перикарда вказує на приєднання ревматичного перикарду. Ревматизм може, хоча й рідше, уразити також інші органи і тканини: плевру, легені, нирки. Ревматичне ураження центральної нервової системи у дітей виявляється у вигляді хорей. Але де б не локалізувався ревматизм, серце

уражається завжди, тому воно потребує старанного нагляду.

Лікування

Постільний режим у теплому, добре провітрюваному приміщенні. Молочно-вегетаріанське харчування з достатньою кількістю вітамінів. Якомога більш рання натрій-саліцилату в достатніх дозах (по 8 – 12 г на добу). В мірі поліпшення явищ у суглобах і зниження температури дозу поступово зменшують. Щоб уникнути нудоти, блювання, які можуть спостерігатися при прийманні натрію-саліцилату, його успішно замінюють пірамідоном по 0,3 6 – 8 разів на день або аспірином по 0,5 5 – 6 разів на день. Місцево при сильних болях застосовують компреси з хлороформної мазі. Компрес слід класти без воскового паперу, щоб уникнути опіку.

Виписати хворого з лікарні і допустити його до роботи можна не раніше, як через 2 3 місяці після початку захворювання з умовою: 1) повного затихання суглобових явищ, 2) стійкої нормальної температури; 3) нормальної РОЕ і 4) відсутності порушень у серці.

Профілактика ревматизму полягає у лікуванні хронічних захворюваннях глотки і додаткових порожнин носа, в загартовуванні організму.

Аналіз лікарських рослин, що використовуються для лікування гострого ревматизму

Гадючник в'язолистий. Багаторічна трав'яниста рослина 60 – 120 см заввишки. Стебло пряме, голе, ребристе, вгорі здебільшого галузисте. Листки переривчасто-перисті, нерівно, двічізубчасті, непарний, верхівковий лист більший три – п'ятилопатові і бокові (по 2 – 5 пар невеликих, овальних, нероздільних і кілька дрібних поміж них) – темно-зелені, знизу білоповетисті. Квітки дрібні, численні, зібрані у пухку волоть, кремові або жовті, інколи червонуваті, пахучі. Цвіте у червні – серпні. Росте по всій території України, але на півдні рідше по

вологих – луках, берегах річок і озер, у вільшаниках, у вологих лісах, у заростях. Збирають квітки й листки – влітку (з травня по липень), які діють сильніше – восени і напровесні.

У народі вживають чай.

Застосовують суміш: квіток гадючника – 10,0 г, листків мучниці – 15,0 г, трави грижниці – 10,0 г, стовпчиків кукурудзи – 10,0 г, лушпиння бобів квасолі (жовто-кремової), невиткої – 10,0 г, кореня бузини трав'янистої – 15,0 г, березових бруньок – 15,0 г, трави хвоща польового – 10,0 г, трави споришу – 10,0 г, квітів волошки синьої – 8,0 г. Беруть столові ложки (кожна з вершком) цієї суміші заливають звечора 1 л сирієї води, а вранці кип'ятять 5 – 10 хвилин на слабкому вогні, відсталяють і ще настоюють з півгодини, після чого націджують і віддавлюють. П'ють теплим за 6 – 7 прийомів протягом дня.

Особливості лікування алопеції (облісіння)

Мета роботи: ознайомитися з особливостями лікування алопеції, вивчити ботанічну характеристику та фармацевтичні властивості рослин для лікування цієї хвороби.

Захворювання, виникаючи у вигляді обмежених вогнищ, розвиваючись набирає хронічного рецидивуючого характеру. Вогнища збільшуються в розмірах, зливаються, утворюючи більші ділянки облісіння. У дітей чи у підлітків в період статевого дозрівання може бути перехід з гніздового облісіння в тотальне.

Розрізняють чотири ступені облісіння (класифікація запропонована Калюжною, 1968 р.). Кругове облісіння першого ступеня має 1-5 вогнищ ураження, за площею не перевищуючих 3 см.. Другий ступінь - багато численні вогнища облісіння, займаючи до половини всієї поверхні

волосяної частини голови з периферійною зоною "розхитаних" волосин.

При облісінні третього ступеня вогнища займають всю поверхню волосяної частини голови, але ще наявні борода, вуса, брови, вії, волосся на тулубі і кінцівках.

Четвертий ступінь – волосся повністю відсутнє на голові, тулубі, кінцівках. Причина виникнення кругового облісіння не в'яснена. Мало вивченні також питання його патогенезу. Існують теорії і гіпотези з питань етіології та патогенезу даного дерматозу, зокрема токсична, інфекційна, ендокринна, спадкова, нейроендокринна, пов'язана з порушенням процесів метаболізму, гіперфункцією щитовидної, гіпофункцією паращитовидної залоз, нестачею цинку в організмі, гіпокортицизмом, аутоімунними порушеннями, порушеннями триптофанового обміну.

При тяжких формах облісіння чи при швидкому прогресуванні процесу фітотерапія в комплексному лікуванні проводиться паралельно з медикаментозними препаратами, посилюючи при цьому їх ефективність.

Важливу роль при облісінні відіграє стан нервової системи. За даними Студніцина і ін., в основі різноманітних форм алопеції лежать різні патогенні порушення нервової системи: а) психогенні, б) аенцифільні, в) нейрорецепторні, г) вегетативні.

Хміль звичайний – *Humulus lupulus L.*

Родина коноплеві – *Cannabaceae.*

Багаторічна трав'яниста дводомна рослина з шипувато-бугристим стеблом, що в'ється, висотою близько 500 см. Листя супротивне, довгочерешкове, три-, п'ятилопасте, лопасті яйцеподібні, з країв крупношильгаті. Квіти жіночі - по 2 в пазухах великих лускоподібних листків, утворюючи шишковидні суцвіття, чоловічі – зеленувато-білі. Плід – горіх. Цвіте в червні – серпні. Плоді зріють в серпні – вересні.

Поширення. Зустрічається на Кавказі, в Західному Сибіру, в Середній Азії, на Україні. Ростає в дикому стані в лісах, біля річок, надає перевагу вологому ґрунту. Широко культивується як декоративна рослина, для промислової цілей – пивоваріння, хлібопечення.

З лікувальною метою використовують лишки хмелю, зібрані до повного дозрівання (в серпні – вересні).

Хімічний склад. Шишки містять ефірне масло, в склад якого входять лукерал, гумулен, лупулон, лупаренол, кетон, ненасичений сервітерпеналкоголь, смоли, валеріанова, аскорбінова кислоти, денентен, аліфатичний терпен, орітонциди, дубильні і гормоноподібні естрогенні речовини.

Дія. Мочегонна, седативна, протизапальна, болезніаюча, естрогенна, бактерицидна, покращує харчотравлення, підвищує апетит.

В дерматології шишки хмелю приймаються всередину при облісінні, фурункозних захворюваннях, лишай. Зовні настій шишок хмелю втирають в коріння волосся при облісінні, вмивають ним лице для лікування і профілактики зморшок (естрогенна активність).

Рослинні лікарські препарати, що мають седативну дію:

- настій кореневища з корінням валеріани лікарської (6-20 г коріння на стакан кип'ятку) по столовій ложці 3-4 рази в день;

- збір заспокійливий (листя м'яти перечної 2 частки, листя трилисника водяного 2 частки, кореневище з корінням валеріани лікарської 1 частка, шишок хмелю 1 частка) у вигляді настою (2 столові ложки збору на стакан кип'ятку) 2 рази в день по 1/2 стакана;

- первоцвіт весняний у вигляді відвару коріння (20,0 :400,0) по 1/2 стакана 3-4 рази в день чи листків (15,0 : 200,0) по 1/2 стакана 3 рази в день (також втирають в волосяну частину голови).

Рослини, що мають протизапальні, дезинтоксаційні, загальноукріплюючі властивості:

- екстракт елеутерококка колючого спиртовий в середину по 20-40 крапель 3 рази в день за 30 хв. до їжі і ззовні (втирати після масажу);

- настій женьшеню звичайного по 20 крапель 3 рази в день за 30 хв. до їжі;

- відвар вівса посівного неочищеного на молоці (2 стакана вівса на 5-6 стаканів киплячого молока) по 1/2 -1 стакану 3 рази в день за 30-40 хв. до їжі;

- настій квітів календули лікарської (столова ложка квітів на стакан кип ятку) по столовій ложці 3 рази в день чи по стакану на добу;

- свіжий чи консервований сік алое деревовидного всередину по чайній ложці за 30 хв. до їжі 2-3 рази в день чи у вигляді ін'єкцій (екстракт алое рідкий по 1 мл підшкірно). Курс лікування -16-50 днів.

Рослинні естрогени:

- настій шишок хмелю звичайного (чайна ложка шишок на стакан кип ятку) по стакану на ніч чи порошок по 1-2 г 3 рази в день, чи настій (1:5) по 40 крапель 3 рази в день

- настій листків шалфею лікарського (2 чайні ложки листя на 2 стакана кип ятку) по столовій ложці кожні 2-3 години.

Збори лікарських рослин, що приймаються при облісінні:

Склад: листя брусники, листя шалфею, листя берези, трава череди, шишки хмелю, квіти бузини, трава звіробою, трава хвоща, листя м'яти перечної).

Спосіб застосування: настій (столова ложка збору на стакан кип ятку). Приймати по 1/3 стакана 3 рази в день.

Склад: квіти календули, квіти шалфею, трава пустирніка, листя кропиви дводомної, шишки хмелю, трава череди, трава горця пташиного, листя смородини.

Спосіб застосування: настій (столова ложка збору на стакан кип'ятку). Приймати по 1/3 стакана 3 рази в день.

Склад: трава ряски маленької, листя туї західної, листя смородини, листя кропиви, шишки хмелю, листя шалфею.

Спосіб застосування: настій (столова ложка збору на стакан кип'ятку). Приймати по 1/3 стакана 3 рази в день.

Склад : листя суніці, шишки хмелю, листя брусники, трава фіалки трьохколірної, квіти конюшини лугової.

Спосіб застосування: настій (столова ложка збору на стакан кип'ятку). Приймати по 1/3 стакана 3 рази в день .

Особливості лікування анемії

Мета роботи: Ознайомитися з особливостями анемії, вивчити ботанічну характеристику та фармацевтичні властивості лікарських рослин для лікування анемії

Коротка характеристика анемії

Анемія – це не певне специфічне захворювання, а скоріше стан, який може мати багато різних причин. Вона характеризується зменшенням числа еритроцитів в крові, зниженням кількості гемоглобіну в розрахунку на один еритроцит або ж і тим і другим одночасно.

Число еритроцитів може впасти до 4, 3 і навіть 1 млн. в 1 мм³ крові. Причиною анемії може бути велика втрата крові внаслідок кровотечі чи руйнування еритроцитів. Іноді анемія виникає в результаті того, що який–небудь фактор діє на кістковий мозок, заставляючи його підвищити утворення еритроцитів і виділяти в кров'яне русло незрілі еритроцити з ядрами. Шкідливість анемії для хворого полягає в тому, що вона наносить збиток перенесення кисню, а тим самим і метаболізму всіх тканин.

Аналіз лікарської рослини, що використовується для лікування та її характеристика.

При анемії дуже корисно їсти гречану крупу. Гречка

– це однорічна трав'яниста рослина. Стебло зелено-червонувате, розгалужене (30-80 см). Пластинки листків теж червонувато-зелені, стріловидно трикутні. Квітки білі, блідо рожеві, рожеві або червоні, зібрані у щитковидне суцвіття. Плід – тригранний горішок. Цвіте залежно від строку посіву, зазвичай в липні.

У гречаній крупі міститься до 8 мг /100 г заліза, яке є необхідним при даному захворюванні, а також солі кальцію (70 мг/100 г), фосфору (298 мг/100 г) і мікроелементів – міді, цинку, бору, йоду, нікелю тощо. Міститься також до 20% білку, до 80% крохмалю, цукри 0,3-0,5%, яблучна, лимонна та інші органічні кислоти, вітаміни В₁, В₂, Р, РР, антоціани.

Пропозиція лікарських препаратів на основі лікарських рослин для лікування анемії

1. Дієта.

Для лікування анемії рекомендується харчуватися продуктами, які містять велику кількість заліза (гречка, смородина, кавун та ін.), вітаміну В₁₂ – ціанкобаламіну (печінки, нирки, молоко, яйця).

Можна вживати ягоди винограду. Лікування починають з добової кількості (1 кг), яку ділять на 3 порції: першу з'їдають вранці натщесерце, другу – за годину до обіду і третю – ввечері. Поступово добову кількість винограду збільшують до 2 кг. Курс лікування 4 – 6 тижнів. В цей час не рекомендується їсти жирне м'ясо і пити молоко, пиво, спиртні напої.

2. настої.

Настій конюшини лугової.

10 квіток залити 1 склянкою кип'ятку, настоювати 45 хв., процідити. Приймати по 2 столові ложки на день.

Настій гіркокого полину (зібраного в травні).

100 г трави на 0,5 горілки. Настоюють 20 днів в сухому місці. Приймають по 1 – 5 капель на 30 мл води перед їжею.

Настій з буряка.

Наповнити пляшку майже доверху тертим буряком, залити горілкою, настоювати в теплі 12 днів. Приймати по 1 склянці в день перед їжею.

3. Фіточай.

На 1 склянку окропу беруть 1 чайну ложку суміші листків, насіння коріння кропиви дводомної, 1 хв. кип'ятять, настоюють 10 хв. і п'ють по 3 склянки на день.

Як хлорофілоносна, вітамінна рослина, кропива сприяє збільшенню гемоглобіну та еритроцитів у крові.

Особливості лікування клімаксу

Мета: розглянути особливості лікування клімаксу лікарськими рослинами, дати ботанічну характеристику рослин і біохімічний склад лікарських речовин, що використовують при лікуванні клімаксу.

1. Характеристика захворювання

Клімакс – згасання статевої функції . настає клімакс у віці 45-50 років. Явище клімаксу зустрічається як у жінок , так і в чоловіків, але більше клімакс турбує жінок.

Це явище фізіологічне (з віком організм людини змінюється), але є такі випадки, коли клімакс супроводжується різними розладами функцій організму (нервові, серцево-судинні, ендокринні та ін.).

В жінок клімакс починається з моменту стійкого припинення менструальної функції. Відбувається інволюція (зворотній розвиток) яєчників та внутрішніх статевих органів. Досить часто на початку клімаксу жінка важко переносить всі випадки, пов'язані з гормональною та нервовою перебудовою організму. Одночасно з цим явищем припиняється дітонароджувана функція.

Подібні явища відбуваються і в чоловіків, але ззовні у цьому віці вони виражені слабо, хоча зниження потенції

чоловік починає відчувати раніше 40 років (чоловічий клімакс).

При лікуванні клімаксу використовують такі рослини: ромашка аптечна, календула, материнка, марена, тисячолітник, пустинник та ін.

2. Ботанічний та біохімічний аналіз лікарських рослин, що використовують при лікуванні клімаксу

Ромашка лікарська (*Chamomilla recutita*) – однорічна рослина родини айстрових. Стебло пряме, циліндричне, голе, 15-50 см заввишки. Листки чергові, голі, сидячі, двічі або тричі перисторозсічені на тонкі, вузькі сегменти. Квітки дрібні, зібрані на кінцях стебла та його гілочок в кошики. Плід – сім'янка. Цвіте з травня до червня.

За біохімічним складом рослина містить 0,2- 1,35% ефірної олії, до складу якої входять: хамазулен, терпен, сесквітерпен, сесквіспирти (до 20% у маслі), падинен, капрілова, нонілова та ізовалеріанова кислоти. З квіток кошиків: апіїн, що при гліколізі розщеплюється на апігени, глюкозу, апіозу, кверціметрин, прохамузелен – матрицин, лактін – матрикаротин, умбелірин та його литиловий ефір – герпіарин, діоксінумарин, триактін нікотинової кислоти, таракастерол, холін, фітостерин і його глікозну, саліцилова кислоти, гліцериди жирних кислот, аскорбінова кислота, каротин, дубильні речовини, слизи, жири, смоли.

Нагідки лікарські (*Calendula officinalis*) – однорічна рослина заввишки 50 см, галузиста, часто від самого низу, легко опушена, трохи липка, особливо в сонячну погоду. Листки довгасті, нижні поступово до основи розгалужуються. Квітки бувають різних відтінків, але частіше оранжеві. Запах – специфічний, бальзамічний, приємний. Цвіте: кінець травня – і до морозів. Збирають поступово (10-15 разів на літо) розвинуті кошики квіток, а також нижні листки.

Хімічний склад: каротиноїди (близько 3%), у тому числі каротин, лікопін, віолаксин, рубісантін, мохінолін,

флавоалтін. В кошиках квітів: ефірна олія (до 0,02%), смоли (близько 3,44%), емун (до 4%), у тому числі азотовмісні слизи (до 1,5%), альбуміни (0,64%), кислоти – яблучна, пентадицилова та сліди саліцилової, а також незначна кількість алкалоїдів. У надземній частині рослини є чорна речовина календин, саноніни, фарадіол, кристалічні речовини, а також дубильні речовини (6,45%). Рослина фітонцидна.

3. Особливості лікування клімаксу лікарськими рослинами, їх сумішами, діетами.

3.1. Суміші і настої:

1) квіти ромашки лікарської – 10 г; трава тисячолітника – 10 г, трава лапчатки гусиної – 10 г; трава чистотіла – 10 г. Все залити 1 стаканом кип'ятку. Настоявати 30-40 хв. Приймати 2-3 рази в день.

2) листя горіха грецького – 10 г; корінь пірея – 20 г; квіти календули – 10г; корінь стальника колючого – 20 г. Настоявати 30 хв. Приймати вранці та ввечері по стакану.

3) настій пастухової сумки – 40 г. На 1 літр кип'ятку приймати по пів стакану в день.

Також рекомендується приймати ванни з мареною, материнкою, чебрецем.

3.2. Чай та салати

Чай № 1. 1 ст. ложка суміші трави собачої кропиви, марени запашної, листи ожини, трави сухоцвіту і квіток глоду у співвідношенні 2:2:2,5:1,5:1, взяти на 1 ст. окропу, настоювати 10 хв. П'ють 3 ст. на день.

Чай № 2. Чай з марени запашної. При цьому на 1 ст. окропу беруть 1 ст. ложку листків і настоюють 10 хв. П'ють по 2 ст. в день.

Особливості лікування гнійничкових захворювань шкіри

Мета: ознайомитися з особливостями гнійничкових захворювань шкіри, вивчити ботанічну характеристику та

фармацевтичні властивості лікарських рослин для лікування цих захворювань.

1. Гнійничкові захворювання шкіри можуть бути викликані різними мікроорганізмами: стафіло- або стрептококами, пневмококами, кишковою паличкою, грибками, вульгарним протеєм і ін. Відомо, що царапини, синці, рани, забруднення мікроорганізмами зустрічається в житті кожної людини, але захворювання виникає лише у індивідів з послабленою або зміненою реакцією організму НП мікроорганізми і пригніченою імунологічною реакцією.

2. Шавлія лікарська – *Salvia officinalis* L. Російська назва – шалфей лекарственный. Родина: губоцвіті – *Lamiaceae*.

Багаторічний пів кущ, заввишки до 70 см. Пагін сіро-зелений, гілчастий, внизу дерев'янистий, покритий тонкою сірувато-бурою корою, чотиригранний.

Листки багаточислені, супротивні, морщинисті, зверху зелені, а знизу сіруваті з дрібно сітчастими прожилками.

Квітки досить великі, зібрані у суцвіття. Віночок фіолетово-синій, двогубий.

Рослина ефіроносна із специфічним запахом. Походить із Середземномор'я. Збирають листя із верхівки стебла, на початку цвітіння і восени.

Біохімічний склад: усі органи рослини містять ефірну олію (1-2,5%), до складу якої входять сальвіол (30-50%), борхеол (8-14%), піпллол (15%), пінон, камфора, цедрин, алкалоїди типу флавоноїдів; кислоти – урсулова та олеїнова; параді фенол, жирна олія; сапоніни; гіркі речовини; смоли (5-6%) та фітонциди, які активно діють на туберкульозну паличку.

3. Для лікування піодермітів і розових вугрів пропонується такий збір лікарських рослин:

- звіробій;

- квіти календули;
- листя шавлії;
- стебла пасолі;
- листки чорниці;
- солома вівса посівного;
- насіння льону;
- корінь лопуха;
- листки м'яти перичної.

Столову ложку суміші (всі трави в однаковій кількості) залити 0,5 л кип'ятку, прокип'ятити 5 хв., настояти 20 хв. Приймати по 2 столові ложки 4-5 разів на день по стакану.

Лікування піодермітів слід лікувати індивідуально з врахуванням етіології, патогенезу гнійничкових захворювань.

Враховуючи важливу роль реакції організму, в тому числі і не при виникненні піодермітів і інших захворювань шкіри рекомендують лікарські рослини, які володіють седативною дією:

1. Настій трави собачої кропиви (15,0:200,0) приймати по столовій ложці 3 рази в день.

2. Настій хвоща польового (4 чайні ложки трави на стакан кип'ятку), настояти 2 години. Пити 3-4 ст. ложки 3-4 рази в день.

3. Настій з листків кропиви дводомної (15,0:200,0) по 2 ст. ложки 3-4 рази на день або екстракт по 15-30 капель 3 рази в день за 30 хв. до їжі.

Особливості лікування золотухи у дітей

Мета роботи: ознайомлення з особливостями захворювання золотухи у дітей; вивчити ботанічну характеристику та фармацевтичні властивості лікарських рослин для лікування цього захворювання.

1. Коротка характеристика захворювання

Золотуха – скрофульоз, являє собою особливу форму туберкульозу у дітей з ексудативним діатезом, характерні ураження шкіри, слизових оболонок, очей. Золотушна екзема вражає шкіру навколо носа, очей і вух. Внаслідок тривалої екземи стовщується верхня губа і витягується у вигляді хоботка. Хронічний нежить, тривалі отити, які часто повторюються, збільшення лімфатичних вузлів на шиї, що зливаються у великі опухи, доповнюють картину хвороби і створюють характерну фізіологію золотушно дитини.

2. Аналіз лікарських рослин, що використовуються для лікування та їх характеристика

Для лікування золотухи використовуються такі рослини як дуб (кора), шавлія (листки і верхки), медунка (корені), чорна смородина (листки), чебрець (трава), ромашка лікарська (квіти), сосна (хвоя), лопух (корені), череда (трава), айр (корені), пшениця (висівки), жито (поросле насіння), глуха біла кропива (квіти), верба (кора), фіалка триколірна (трава), хвощ польовий (трава).

Шавлія лікарська (*Salvia officinalis* L.)

Це багатостебловий напівкущ до 80 см заввишки з родини губоцвітих (*Camiceal*). Стебла галузисті, внизу здерев'янілі, вгорі трав'янисті, чотиригранні. Листки супротивні, черешкові, сірувато-зелені, молоді – білоповстисті. Квіти двогубі, великі, синьо-фіолетові, зібрані несправжніми кільцями, зближеними на верхівці стебла в пухкі колосоподібні суцвіття. Плід складається з 4 горішків, які сидять на дні не опадаючої чашечки. Цвіте у червні.

Листки містять ефірну олію (1-2,5%), до складу якої входить близько 15% цинеолу, туйон, піпен та інші терпени, завдяки чому рослина має сильну бактерицидну дію.

Смородина чорна (*Rubus nigrum* L.)

Кущ заввишки 50-150 см з пальчасто-лопатовими листками, які мають на нижній поверхні смолисті залозки, що надають рослині своєрідного аромату. Квітки зібрані пониклими китицями. Плід – чорна, пахуча, багатонасінна ягода. Містить вітаміни С (від 80 до 450 мг, %), Р, цукор, органічні кислоти.

Чебрець (*Thymus serpyllum* L.)

Дрібний пів кущ 5-15 см заввишки з родини губоцвітих (Lamiaceal). Стовбур дерев'янистий, від нього подекуди відходять вертикальні трав'янисті квітконосні і безстеблі пагони. Листки черешкові, еліптичні, темно-бурі. Цвіте з червня по вересень.

Має сильний запах. Містить ефірну олію (0,8-1,2%), до складу якої входять: тимол, дубильні речовини, гіркоти, камедь, флавоноїди, урсолову і олеїнову кислоти. Лікарською сировиною є надземна частина.

Лопух справжній (*Arctium lappa* L.)

Дворічна трав'яниста рослина з родини складноцвітих (Asteraceal), до 1,5-2 м заввишки, із стрижневим м'ясистим розгалуженим (до 60 см завдовжки) коренем. Стебло прямостояче, ребристе, червонувате, шерстисте. Листки з черешками, великі, широкосерцевидно-яйцеподібні, здебільшого цілокраї, рідше виїмчасто-зубчасті, зверху зелені, шерстисті, зісподу сіро-повстисті. Верхні листки яйцеподібні, загострені, здебільшого із заокругленою основою, квітки зібрані в кошики, розташовані щитком. Обгортка черепи ста, складається з шипуватих, загострених на верхівці гачкуватих листочків. Квітки в кошику двостатеві, з трубчастим, на верхівці п'ятизубчастим пурпуровим віночком, сім'янка з чубком з коротких зазублених щетинок. Цвіте з червня до середини серпня. Плоди досягають у серпні-вересні. Росте як бур'ян.

У коренях лопуха містяться полісахарид інулін (в сухих коренях 37-45%), протеїни (приблизно 12%), ефірна

олія (0,17%), пальмітинова і стеаринова кислоти, ситостерин, дубильні речовини, слиз.

Аїр (лепеха звичайна – *Asopuscalamus L.*)

Велика багаторічна трав'яниста рослина з великим галузистим кореневищем з родини арумових (*Araceol*). Стебло біля основи червонувате, часто з ліловим відтінком, листки – з вираженими жилками, мечоподібні, лінійні, загострені, м'ясисті. Цвіте в червні. Сухе кореневище містить ефірну олію (1,5-4,5%), дубильні речовини, вітаміни С, мікроелементи.

3. Пропозиції лікувальних препаратів на основі лікарських рослин для лікування золотухи.

3.1. Фіточаї

Чай 1. Суміш вероники з травою фіалки триколірної і травою череди – все в рівних частинах по об'єму. Брати для настою 4 ст. ложки суміші на 1 л окропу. Випивають цей чай протягом дня.

Чай 2. Трава фіалки триколірної змішана з травою череди, листками волоського горіха і суниці в рівній кількості. Беруть 3-4 ст. ложки суміші на 3 повні склянки окропу. Приймають 4-5 разів на день по півсклянки. Дітям шкільного віку дається цей настій з розрахунку: 1 ст. ложка на 1 склянку окропу. Вживають протягом дня.

Чай 3. Всю рослину глухої кропиви разом з травою триколірної фіалки, череди, листям лісової суниці у співвідношенні 1:1:1:1 вживають як чай у вигляді навару.

Відвар коріння лопуха

Цей відвар готують так: 50-60 г подрібненого лопуха заливають 1 л води і кип'ятять 15-20 хв. Проціджений відвар приймають протягом дня порціями.

3.2. Фітованни

Корені аїру (лепехи) для ванни

Корені і зелень заливають холодною водою і кип'ятять протягом 30 хв., після чого відвар додають у

ванну. Для повної ванни беруть $\frac{1}{4}$ кг айру, для половини – $\frac{1}{8}$ кг.

Листя грецького горіха для ванни

Беруть свіже або висушене листя, заливають холодною водою і кип'ятять 45 хв. в щільно закритій посудині. Для повної ванни беруть 1 кг, для половини $\frac{1}{2}$ кг, для сидячої і ванни для ніг – по $\frac{1}{4}$ кг листя.

Ванна з листя чорної смородини

Взяти 200 г листя чорної смородини і декілька молодих пагонів від неї. Покласти в посудину і налити $\frac{1}{2}$ л води. Поставити в піч або духовку для напарювання. Коли отримують міцний настій, купають в ньому дитину від 10 до 15 хв. Обливають тіло по частинах. Після обливання дитину накривають пелюшкою.

Суміш для ванн:

- кора дуба, трава материнки, корінь айру, трава деревію з суцвіттями, трава череди у рівних дозах приблизно по 20 г;

- трава триколірної або польової фіалки – 10 г;

- соснових гілочок з хвоєю – 40 г;

- листків чорної смородини – 10 г;

- пшеничних висівок та зерен пророслого жита (житнього солоду) – по 0,5 кг.

Усе це всипають у мішечок (з марлі) і варять так у казані або відрі з водою хвилин 30, час від часу відтискуючи мішечок лопаткою, не виймаючи його з води. Закінчивши варіння, виймають, віджимають і відвар розбавляють водою для ванночки, суміш з мішечка викидають.

Особливості лікування виразки шлунка та дванадцятипалої кишки

Мета роботи: ознайомитись з особливостями виразки шлунка і дванадцятипалої кишки, вивчити ботанічну

характеристику та фармацевтичні властивості лікарських рослин для лікування цих захворювань.

Загальна характеристика хвороби

Причиною виникнення виразки є перетравлювання слизової оболонки шлунка або дванадцятипалої кишки на обмеженій ділянці шлунковим соком. Умовою для цього перетравлювання є повне припинення або різкий розлад кровообігу на цій ділянці. Розлад кровообігу залежить від спазми мускулатури підслизової шлунка та її судин. Виразка звичайно міститься на малій кривизні, найчастіше в пілоричній і навколопілоричній частині шлунка і дванадцятипалій кишці. Поступово заглиблюючись, виразка може дійти до черевного покриву і викликати його запалення – перигастрит. При роз'їданні виразковим процесом кровоносної судини може виникнути велика кровотеча.

Аналіз лікарської рослини, що використовується для лікування та її характеристика

Звіробій звичайний (*Hypericum perforatum*)

Звіробій звичайний широко застосовують при лікуванні шлунка і дванадцятипалої кишки, у вигляді чаїв та настоїв. Це багаторічна рослина з відростаючими щороку стеблами. Стебла прямі, заввишки 30-100 см, двогранні, вгорі розгалужені. Листки овальні або довгасті, гладенькі з безліччю ніби проколотих по краях чорних плямок. Квітки яскраво-жовті, з бурими цяточками, зібрані в щитовидні суцвіття. Плід – багатонасіннева коробочка, що розкривається. Росте звіробій на галявинах, межах, при польових дорогах, на схилах. Поширений повсюдно. Збирають його під час цвітіння, частково на початку цвітіння, коли ще більшість квіток у бутонах. Сушать звіробій у затінку. На організм людини він діє як в'яжуче, збуджуюче апетит, поліпшує функцію кишечника.

Хімічний склад звіробою багатий і складний. В усіх частинах, крім коренів, міститься: красильна речовина

гіперин, флавоноїд гіперозид у квітках, міріцерин, рутин, а також ефірна олія, ніотинова і аскорбінова кислоти, гіркі речовини. Крім цього було виявлено і наявність вітамінів Р і РР, а також багато інших сполук які беруть участь у лікуванні захворювань.

Для лікування виразки шлунка та дванадцятипалої кишки використовують діету та чай з лікарських трав.

Вся їжа має бути малосольною і не гострою.

Відвар з трав

Звіробій – 40 г, гірчак – 40 г, центурія – 20 г,
краваник – 20 г, береза – 20 г, чорниця – 30 г,
м'ята перцева – 10 г, ромашка лікарська – 8 г.

Шлунковий чай

Ягоди чорниць (2 частини), насіння черемхи (3 частини) – 2 ст. ложки суміші заварити в 2 склянках кип'ятку, прокип'ятити протягом 20 хв., процідити, остудити і пити 0,5 склянки тричі на день.

Кисіль з шипшини

100 г ягід шипшини дрібно нарізати і разом із зернами залити склянкою теплої води і залишити на ніч. Наступного дня шипшину розтерти, процідити і цю рідину влити в заварений крохмаль. Додати 80 г цукру і дати охолонути.

Желе з шматочків лимона

Лимон з шкіркою порізати і залити на ніч теплою водою, а вранці влити в заварений кисіль, кладуть 100 г цукру.

Особливості лікування хронічного гастриту

Мета:

1) ознайомитись з особливостями захворювань хронічного гастриту;

2) вивчити ботанічну характеристику та фармацевтичні властивості лікарських рослин для лікування цих захворювань

1. Коротка характеристика захворювання

Хронічний гастрит – це хронічне запалення слизової оболонки шлунку з перестрою кою її структури, порушення сенсорної, моторної та інкреторної функцій.

Він розвивається внаслідок систематичного порушення режиму харчування: приймання їжі в різний час з великими інтервалами; вживання великої кількості їжі; харчування в сухом'ятку, зловживання гострою, сильно гарячою їжею; поспішне, недостатнє пережовування їжі і т.д., що призводить до погіршення виділення їжеперетравлюючих соків. Однією з передуючих причин розвитку хронічного гастриту являється зловживання алкоголем, який веде до подразнення слизової оболонки шлунку. Інша причина – куріння. Хронічний гастрит може розвиватися внаслідок систематичного вживання без призначення лікаря і контролю деяких медикаментів.

Хронічний гастрит проявляється різноманітними болями в підшлунковій частині, відчуттям переповнення, розпирання в животі, відрижкою повітря або їжею, печією. Особлива форма захворювання – хронічний гастрит, що розвивається в молодшому віці і характеризується посиленою продукцією шлункового соку, сезонністю загострення, чітким зв'язком больових відчуттів з прийманням їжі, появою болю натщесерце, що зближує цю форму з язвою шлунку.

2. Аналіз лікарської рослини, що використовують для лікування та її характеристика, що саме в лікуванні в складі лікарських рослин.

Ромашка лікарська

Відноситься до родини складноцвіті. Однорічна трав'яниста рослина до 35 см заввишки, з сильно галузистим стеблом. Листки чергові, двоперистороздільні,

з лінійними частками, кошики на довгих квітконіжках поодинокі вінчають верхівки гілок. В кошиках 12-17 білих язичкових (тичинкових і багато жовтих трубчастих (листочкових) квіток, які зацвітають поступово. Квітколоже без пльовок і щетинок, голе, порожнисте всередині. На початку цвітіння воно плоскої форми, а в кінці – конічної. Плід – трохи зігнута дрібна сім'янка. Вага 1000 насінин – 0,04-0,06 г. Цвіте з травня до пізньої осені.

Росте на луках, галявинах і полях, біля доріг як бур'ян. Віддає перевагу легким піщаним ґрунтам.

За біохімічним складом рослина містить : 0,2-1,35% ефірної олії до складу якої входять хамазулен, терпен, сесквітерпен (до 20% у маслі), кодінен, капрілова, конілова та ізовалеріанова кислоти. З квіток кошиків: сепіти. Що при гліколізі розщеплюється на апігени, глюкозу, апіозу, кверціметрин, прохамузелен – матрицин, лактійон – матрикаротин, улібедірин та його метиловий ефір – герніарин, діоксінумарин, триктін нікотинової кислоти, тараксастероп, холін, фітостерен і його глікозид, саліцилова кислота, гліцериди жирних кислот, аскорбінова кислота, каротин, дубильні речовини, слизи, жири, смоли.

3. Пропозиції лікарських препаратів на основі лікарських рослин для лікування

Квіти ромашки лікарської застосовують для лікування багатьох хвороб як в'яжучий, збуджуючий, заспокійливий, вітрогінний і потогінний засоби. З квіток ромашки і трави меліси лікарської, взятих в однаковій кількості, готують міцний настій, що знімає гострі болі в животі. Чай, зварений з квіток ромашки, рекомендується при здутті кишечника, спазмах і кольках.

3.1. Чай № 1

М'ята перечна (листки) – 20 г, золототисячник – 5 г, 2 чайні ложки суміші на 1 ст. окропу. Настояти 30 хв., процідити. Приймати по 1 стакану 3 рази в день за 30 хв. до їжі.

Чай № 2

Квіти ромашки аптечної – 10 г, трава тисячолістника – 10 г, трава полину гіркого – 10 г, листки м'яти перченої – 10 г, листя шалфею – 10 г, 2 чайні ложки суміші на один стакан окропу, настояти, процідити, приймати гарячою $\frac{1}{2}$ ст. 2 рази в день за 30 хв. до їжі.

Настій: корінь валеріани – 10 г, корінь вахти трьохлистої – 10 г, листя м'яти перченої – 10 г, кожура апельсину – 10 г, 2 чайні ложки суміші на 1ст. окропу. Настоявати укутавши на 10 хв. Приміняти по 1 ст. настою 3 рази в день до їжі.

Салат з ягід смородини. Смородину миють, перевертають на м'ясорубці і заправляють сметаною або вершками.

3.2. При стадії загострення гастритузначається дієта № 5а (супи слизові, потертий сир, рублене зварене м'ясо, нежирний сорт риби, овочеве пюре, білий черствий хліб, сухарі, каші розмазані не на цільному молоці, настоянка шипшини). Харчування 4-5 раз в день. Строгу дієту назначають на 7-10 днів.

Особливості лікування гаймориту

Мета: ознайомитись з особливостями гаймориту, вивчити ботанічну характеристику та фармацевтичні властивості лікарських рослин для лікування цієї хвороби.

1. Гайморит – запальні процеси в гайморових пазухах носа. Ця хвороба виникає від промерзання, простуд, як ускладнення грипу. Ці запальні процеси розпочинаються нежиттю. При невчасному лікуванні в пазухах набирається багато гною, тоді потрібне хірургічне втручання. Симптоми хвороби: закладений ніс, біль в носовій і лобовій частині голови, загальна слабкість.

2. Алое деревовидне (столітник) – Aloe arborescens.

Родина лілійні.

Багаторічна кімнатна рослина до 150 см заввишки, буває кількох видів. Стовбур короткий, листки м'ясисті довгасто-мечовидні, зібрані на верхівці у вигляді розетки. Краї листків зубчасті. Високу квітконосну стрілку вінчає довге гроно червоних чи жовтих квіток з шести зубчастим приквітком. Цвіте в зимові місяці, але не кожного року. Збір соковитих листків проводять восени. У сокові алое містяться антроглікозиди, смоли; він багатий на ферменти, вітаміни і виявляє бактерициду дію на різні групи бактерій.

3. Для лікування гаймориту, особливо на ранніх стадіях потрібно застосовувати товчений часник: змазують ватку і вляжують в обидві ніздрі, після чого змазують ніс вазеліном. При хронічних гайморитах використовують лікувальну суміш: 750 г алое деревовидного, 1750 г червоного виноградного вина і 1250 г чистого меду. Все настоюють протягом 7 діб у закритій банці з темного скла і вживають перші 7 днів по 1 чайній ложці, а потім 5 тижнів по 1 столовій ложці тричі на день за 2 години до їжі.

Використовувати алое ще можна так: сік (по 3-5 крапель) закачують в кожную ніздрю 4-5 разів в день. Після цього потрібно масажувати крила носа.

Гайморит лікується при використанні різних інгаляцій: рекомендується відварити в посудині 3 столових ложки соснових бруньок і дихати над парою накрившись рушником.

Також можна відварити картоплю в мундирах, злити воду і накрившись рушником подихати.

Змочити прополіс в спирті. Закип'ятити воду в посудині, влити 0,5 чайної ложки прополісу. Накрившись, подихати над паром.

Особливості лікування анемії

Мета роботи: Ознайомитися з особливостями анемії, вивчити ботанічну характеристику та фармацевтичні властивості лікарських рослин для лікування анемії

Коротка характеристика анемії

Анемія – це не певне специфічне захворювання, а скоріше стан, який може мати багато різних причин. Вона характеризується зменшенням числа еритроцитів в крові, зниженням кількості гемоглобіну в розрахунку на один еритроцит або ж і тим і другим одночасно.

Число еритроцитів може впасти до 4, 3 і навіть 1 млн. в 1 мм³ крові. Причиною анемії може бути велика втрата крові внаслідок кровотечі чи руйнування еритроцитів. Іноді анемія виникає в результаті того, що який-небудь фактор діє на кістковий мозок, заставляючи його підвищити утворення еритроцитів і виділяти в кров'яне русло незрілі еритроцити з ядрами. Шкідливість анемії для хворого полягає в тому, що вона наносить збиток перенесення кисню, а тим самим і метаболізму всіх тканин.

Аналіз лікарської рослини, що використовується для лікування та її характеристика.

При анемії дуже корисно їсти гречану крупу. Гречка – це однорічна трав'яниста рослина. Стебло зелено-червонувате, розгалужене (30-80 см). Пластинки листків теж червонувато-зелені, стріловидно трикутні. Квітки білі, блідо рожеві, рожеві або червоні, зібрані у щитковидне суцвіття. Плід – тригранний горішок. Цвіте залежно від строку посіву, зазвичай в липні.

У гречаній крупі міститься до 8 мг /100 г заліза, яке є необхідним при даному захворюванні, а також солі кальцію (70 мг/100 г), фосфору (298 мг/100 г) і мікроелементів – міді, цинку, бору, йоду, нікелю тощо. Міститься також до 20% білку, до 80% крохмалю, цукри 0,3-0,5%, яблучна, лимонна та інші органічні кислоти, вітаміни В₁, В₂, Р, РР, антоціани.

Пропозиція лікарських препаратів на основі лікарських рослин для лікування анемії

1. Дієта.

Для лікування анемії рекомендується харчуватися продуктами, які містять велику кількість заліза (гречка, смородина, кавун та ін.), вітаміну В₁₂ – ціанкобаламіну (печінки, нирки, молоко, яйця).

Можна вживати ягоди винограду. Лікування починають з добової кількості (1 кг), яку ділять на 3 порції: першу з'їдають вранці натщесерце, другу – за годину до обіду і третю – ввечері. Поступово добову кількість винограду збільшують до 2 кг. Курс лікування 4 – 6 тижнів. В цей час не рекомендується їсти жирне м'ясо і пити молоко, пиво, спиртні напої.

2. настої.

Настій конюшини лугової.

10 квіток залити 1 склянкою кип'ятку, настоювати 45 хв., процідити. Приймати по 2 столові ложки на день.

Настій гіркого полину (зібраного в травні).

100 г трави на 0,5 горілки. Настоюють 20 днів в сухому місці. Приймають по 1 – 5 капель на 30 мл води перед їжею.

Настій з буряка.

Наповнити пляшку майже доверху тертим буряком, залити горілкою, настоювати в теплі 12 днів. Приймати по 1 склянці в день перед їжею.

3. Фіточай.

На 1 склянку окропу беруть 1 чайну ложку суміші листків, насіння коріння кропиви дводомної, 1 хв. кип'ятять, настоюють 10 хв. і п'ють по 3 склянки на день.

Як хлорофілоносна, вітамінна рослина, кропива сприяє збільшенню гемоглобіну та еритроцитів у крові.

Особливості лікування клімаксу

Мета: розглянути особливості лікування клімаксу лікарськими рослинами, дати ботанічну характеристику

рослин і біохімічний склад лікарських речовин, що використовують при лікуванні клімаксу.

1. Характеристика захворювання

Клімакс – згасання статевої функції . настає клімакс у віці 45-50 років. Явище клімаксу зустрічається як у жінок , так і в чоловіків, але більше клімакс турбує жінок.

Це явище фізіологічне (з віком організм людини змінюється), але є такі випадки, коли клімакс супроводжується різними розладами функцій організму (нервові, серцево-судинні, ендокринні та ін.).

В жінок клімакс починається з моменту стійкого припинення менструальної функції. Відбувається інволюція (зворотній розвиток) яєчників та внутрішніх статевих органів. Досить часто на початку клімаксу жінка важко переносить всі випадки, пов'язані з гормональною та нервовою перебудовою організму. Одночасно з цим явищем припиняється дітонароджувана функція.

Подібні явища відбуваються і в чоловіків, але ззовні у цьому віці вони виражені слабо, хоча зниження потенції чоловік починає відчувати раніше 40 років (чоловічий клімакс).

При лікуванні клімаксу використовують такі рослини: ромашка аптечна, календула, материнка, марена, тисячолітник, пустинник та ін.

2. Ботанічний та біохімічний аналіз лікарських рослин, що використовують при лікуванні клімаксу

Ромашка лікарська (*Chamomilla recutita*) – однорічна рослина родини айстрових. Стебло пряме, циліндричне, голе, 15-50 см заввишки. Листки чергові, голі, сидячі, двічі або тричі перисторозсічені на тонкі , вузькі сегменти. Квітки дрібні, зібрані на кінцях стебла та його гілочок в кошики. Плід – сім'янка. Цвіте з травня до червня.

За біохімічним складом рослина містить 0,2- 1,35% ефірної олії, до складу якої входять: хамазулен, терпен, сесквітерпен, сесквіспирти (до 20% у маслі), падінен,

капрілова, нонілова та ізовалеріанова кислоти. З квіток кошиків: апіїн, що при гліколізі розщеплюється на апігени, глюкозу, апіозу, кверціметрин, прохамузелен – матрицин, лактін – матрикаротин, умбелірин та його литиловий ефір – герпіарин, діоксінумарин, триактін ніотинової кислоти, таракастерол, холін, фітостерин і його глікозну, саліцилова кислоти, гліцериди жирних кислот, аскорбінова кислота, каротин, дубильні речовини, слизи, жири, смоли.

Нагідки лікарські (*Calendula officinalis*) – однорічна рослина заввишки 50 см, галузиста, часто від самого низу, легко опушена, трохи липка, особливо в сонячну погоду. Листки довгасті, нижні поступово до основи розгалужуються. Квітки бувають різних відтінків, але частіше оранжеві. Запах – специфічний, бальзамічний, приємний. Цвіте: кінець травня – і до морозів. Збирають поступово (10-15 разів на літо) розвинуті кошики квіток, а також нижні листки.

Хімічний склад: каротиноїди (близько 3%), у тому числі каротин, лікопін, віолаксин, рубісантін, мохінолін, флавоаталтин. В кошиках квітів: ефірна олія (до 0,02%), смоли (близько 3,44%), емун (до 4%), у тому числі азотовмісні слизи (до 1,5%), альбуміни (0,64%), кислоти – яблучна, пентадицилова та сліди саліцилової, а також незначна кількість алкалоїдів. У надземній частині рослини є чорна речовина календин, саноніни, фарадіол, кристалічні речовини, а також дубильні речовини (6,45%). Рослина фітонцидна.

3. Особливості лікування клімаксу лікарськими рослинами, їх сумішами, діетами.

3.1. Суміші і настої:

1) квіти ромашки лікарської – 10 г; трава тисячолітника – 10 г, трава лапчатки гусиної – 10 г; трава чистотіла – 10 г. Все залити 1 стаканом кип'ятку. Настоявати 30-40 хв. Приймати 2-3 рази в день.

2) листя горіха грецького – 10 г; корінь пірея – 20 г; квіти календули – 10г; корінь стальника колючого – 20 г. Настоявати 30 хв. Приймати вранці та ввечері по стакану.

3) настій пастухової сумки – 40 г. На 1 літр кип'ятку приймати по пів стакану в день.

Також рекомендується приймати ванни з мареною, материнкою, чебрецем.

3.2. Чай та салати

Чай № 1. 1 ст. ложка суміші трави собачої кропиви, марени запашної, листи ожини, трави сухоцвіту і квіток глоду у співвідношенні 2:2:2,5:1,5:1, взяти на 1 ст. окропу, настоювати 10 хв. П'ють 3 ст. на день.

Чай № 2. Чай з марени запашної. При цьому на 1 ст. окропу беруть 1 ст. ложку листків і настоюють 10 хв. П'ють по 2 ст. в день.

Особливості лікування серцевої недостатності

Мета роботи: ознайомитися з особливостями захворювання серцевої недостатності. Вивчити ботанічну характеристику та фармацевтичні властивості лікарських рослин, які можуть бути використані для лікування серцевої недостатності (СН).

СН проявляється в порушенні серцево-судинної системи, головним чином в послабленні функції серцевого м'яза-міокарда. Серцева недостатність може бути викликана дисфункцією судинної системи, головним чином венозної і артеріо-венозоанастомозної. Дисфункція однієї системи не компенсується іншою. Патологія міокарда спричинює згодом неправильну роботу судинної системи і навпаки.

Постійна втомлюваність, сонливість, часті позіхання, байдужість можуть бути ознакою цієї хвороби. Зниження працездатності і відчуття дискомфорту, необов'язково в

області локалізації серця, мусить занепокоїти вас і звернутись до лікаря.

Окрім порад лікаря, щодо лікування СН, пропоную дещо з народної медицини, зокрема – фітотерапію. Чимало є рослин, що лікують СН, та виберемо найцікавіші.

Валеріана лікарська (відхасник, дідьче ребро, смердючка, стоян) - *Valeriana officinalis*.

Багаторічна трав'яниста рослина родини валеріанових заввишки до 2 м.

Має вертикальне коротке кореневище, товсте, зовні густообсаджне довгими тонкими корінчиками (вони утворюють кореневище). Стебло пряmostояче, просте, всередині порожнинне, у верхній частині – гілчасте; воно борозенчасте, має циліндричну форму, голе або опушене. Листки цілокраї, супротивні, іноді з ланцетоподібними сегментами, нижні- черешкові із двома-трьома сегментами, стеблові - сидячі з 6-7 парами сегментів, край сегментів – пильчастий, почасти цілісний. Квітки двостатеві, неправильні, дрібні, духмяні, білі чи рожеві, зібрані в мітелчасті зонтичні суцвіття. Плід – сім'янка, цвіте у червні-липні, досягає у вересні.

Лікарською сировиною є дворічні корені з кореневищами, які викопують у серпні-вересні. Повільне сушіння дає можливість отримати духмянішу і активнішу сировину. Сушити валеріану потрібно в приміщеннях із затінком і при температурі не вище 35°C.

Валеріана виявляє седативну, транквілізуючу дію на ЦНС, регулює кров'яний тиск і серцеву діяльність, виявляє спазмолітичну і жовчогінну властивість, активізує секрецію залозистого апарату шлунково-кишкового тракту.

Препарати валеріани виявляють позитивний нейрорегуляторний вплив на діяльність міокарда і безпосередньо на основні механізми автоматизму серця і судин, також виявляючи безпосередньо коронарно-розширюючу і гіпотензивну властивість. Застосовують при

станах надмірного збудження психіки, переляках, стресах, істерії, епілепсії, перевтоми, мігрені, спричинених напруженням чи нав'язливими думками, вегетоневрозах і неврозах серцево-судинної системи.

Настойка валеріани виготовляється на 70% спирті у співвідношенні 1:5.

Призначають у середину дорослим по 20-30 крапель 3-4 протягом доби, дітям – стільки крапель за один раз, скільки дитині років; випускається у флаконах по 30мл;

Екстракт валеріани густий у вигляді таблеток – по 1-2 таблетки за прийом.

Корвалол випускається у краплях по 15 мл у флаконах. Валокармід випускається у флаконах по 30мл. Краплі камфорно-валеріанові випускаються у флаконах по 10мл. Також в аптеках є різні збори і чаї з валеріаною лікарською.

Найбільшого терапевтичного ефекту можна очікувати від тривалого вживання препаратів валеріани лікарської, яка вважається нешкідливою, але не слід передозувати і вдаватися до цього лікування надто довго, інакше вони спричиняють порушення функції шлунково-кишкового тракту, порушують діяльність серця, збуджують нервову систему, викликають головний біль, надмірну сонливість, зниження працездатності.

Рецепти народної кухні, які покращують серцеву діяльність.

Баклажани.

Плоди баклажана багаті на пектинові речовини. В невеликій кількості є вітаміни

С,РР, А і групи В, В1, В2, В6. В баклажанах містяться багато біофлавоноїдів, протисклеротичних речовин, мінеральних солей, зокрема калію і марганцю.

Здатність баклажанів знижувати рівень холестерину у крові мають велике значення для профілактики

атеросклерозу, а також для виведення холестерину із організму.

Використання баклажанів доцільне при захворюваннях серцево-судинної системи завдяки їх насиченню кальцієм, калієм, фосфором, магнієм, залізом.

Салат з баклажанів із помідорами.

Баклажани промити, очистити від шкірки, нарізати шматками, посолити і дати постояти 15-20 хвилин. Потім промити водою від солі і злегка віддавити. Підготовлені баклажани обсмажують разом із ріпчастою цибулею на олії. Викласти на салатницю, додати нарізані кружальцями помідори і соломкою – солодкий перець посолити, поперчити і перемішати.

Буряк червоний.

Буряк столовий містить білки, вуглеводи, аскорбінову і органічну кислоти, вітаміни групи В, пектинові речовини, мінеральні солі: натрій, калій, кальцій, фосфор, магній, марганець, залізо, йод, кобальт.

Сік столового буряка вживають при недокрив'ї, гіпертонії, підвищеній збудливості, при запальних процесах легень.

В бурякові містяться такі речовини, як бетаїн і бетаїн, які в поєднанні з іншими речовинами сприяють укріпленню судинних стінок капілярів, зниженню рівня кров'яного тиску і холестерину в крові, покращують функціонування печінки

Салат із буряку і солоних огірків.

Варений буряк натерти на тертку, перемішати із нарізаними дрібно кубиками солоного огірка, додати часник, зелень кропу, сіль і заправити майонезом чи олією.

Серцева недостатність вимагає збалансованості вітамінів, мікро і макроелементів і вживання харчових продуктів в кулінарній обробці. Із мікроелементів потрібних для кращого функціонування міокарда є мідь, цинк, молібден, фтор, і йод. Найбільша кількість даних

елементів знаходиться в таких продуктах як: хліб пшеничний, житній, крупа гречана, перлова, пшоно, горох, буряк, кріп, часник, хрін, гриби, виноград, смородина чорна.

До макроелементів можна віднести: калій, кальцій, магній, фосфор, залізо, які знаходяться в таких продуктах: хліб пшеничний, квасоля, морква, томати, петрушка, інші.

Із вітамінів найбільше значення мають: каротин, вітамін В6, С, біотин, тіамін, рибофлавін, які можна знайти в шпинаті, цибулі, огірках, перці, абрикосах, сливах, мандаринах, горобині чорноплідній.

Найкраща харчова цінність картоплі при кулінарній обробці у випадку гіпофункції міокарда є варена у воді на пару, в шкірці та печена в шкірці, оскільки при такій обробці в ній зберігається найбільша кількість калію, кальцію, заліза, фосфору і вітамінів С.

Особливості лікування неврозів

Мета роботи: Ознайомитись з особливостями захворювання, вивчити ботанічну характеристику та фармакологічні властивості лікарських рослин, що застосовуються при лікуванні неврозів

Неврози – група нервово-психічних захворювань, пов'язаних з порушенням функції центральної нервової системи внаслідок тривалих психічних переживань, перенапружень, недостатнього та нерегулярного відпочинку і сну. Спостерігаються психічні порушення (дратівливість, зміна настрою, нав'язливі страхи, невпевненість в собі, поганий сон), так і порушення функцій різних органів (пришвидшене серцебиття, коливання артеріального тиску, порушення функцій різних кишківника, зміни обміну речовин).

При лікуванні неврозів використовують наступні лікарські рослини: валеріану лікарську, мелісу лікарську,

собачу кропиву, глід, сухоцвіт та ін.

Валеріана лікарська (*Valeriana officinalis L.*)

Родина валеріанові – Valerianaceae

Зустрічається на вологих луках, між чагарниками і по берегах річок, повсюди на Україні. Багаторічна трав'яниста рослина. В перший рік росту утворює розетку з прикореневих листків, а на другий – квітконосні стебла, висотою іноді до 2м, стебла прямі, всередині порожнисті, голі, знизу опушені; листки непарно перисті, супротивні, листочки яйцевидно-ланцентні. Стебло пряме, борозенчасте. Суцвіття велике, галузисте, окремі частини його у формі складних щитків. Квітки дрібні, двостатеві, рожеві або білі. Цвіте ,звичайно, в червні, липні, деякі у серпні.

Збирають корені і кореневища рано навесні або пізно восени. Викопавши, добре очищають від землі, миють у холодній воді і сушать у затінку. Настойки готують переважно з кореневищ, зібраних на високих місцях.

Корені і кореневища валеріани мають своєрідний запах, на смак гіркі, трохи пекучі.

Корені і кореневища валеріани містять 0,5-2% ефірної олії, до складу якої входять: валеріаноборнеоловий ефір, ізовалеріанова кислота, борнеол, міртенол, каліфен, пінон, тернінеол, лімонен, секвітерпени, спирти, борне олові ефіри мурашиної, оцтової і масляної кислот, алкалоїди (валерин, хатенін), глікозид валерид, дубильні речовини, цукри, валеропотріати.

Готують настойки водні, спиртові, які вживають при нервових збудженнях, потрясіннях, при істерії, при судорогах, тяжких душевних переживаннях, безсонні, серцебитті та ін випадках.

Меліса лікарська (*Melissa officinalis L.*)

Родина губоцвіті – Labiatae

Меліса – багаторічна рослина. Стебло прямостояче, чотиригранне, м'яко-волосисте, розгалужене, висотою до

60 см. Листки супротивні, яйцевидні, слабо зморшкуваті, по краях зубчаті, біля верхівки загострені, зверху темно-зелені, знизу сірувато-зелені, по краях мають червоні точки. Квітки середньої величини, сидять в пазухах верхніх листків, світло-фіолетові, рожеві а іноді білі. Зрілі плоди – світло-бурі, дрібні горішки. Цвіте меліса в липні-серпні. На початку цвітіння збирають тільки листя рослини (для відварів), а іноді листя зі стеблами (для вигонки масла).

У листі меліси виявлено витраль, гераніол, цитронелаль, ліналоол, міоцен, гіркі, дубильні речовини, вітамін С та ін. сполуки.

Валеріанові краплі

1 частину дрібно порізаних коренів валеріани заливають 5частинними 70⁰ спирту, і в теплому (до 25⁰С) місці настоюють цілий тиждень. Рідину зливають, в неї віджимають залишок, дають відстоятися і проціджують через полотно. Всередину дають від 15 крапель до 3,0 мл в день.

Добрим заспокійливим засобом при нервових потрясіннях є водна настойка з розтертого коріння валеріани (мочать 5 годин в теплій воді), у денній дозі 5,0 – 15,0 г на 180,0 г води.

Напар меліси

20,0 г на 1 л окропу. Застосовують всередину.

Водний напар меліси замінують іноді *спиртровою витяжкою*: 1 частина листя по вазі на 3 частини спирту. Приймають 3 рази в день по чайній ложці настойки на 1/3 стакани води.

Чай з суміші трав

Ясменник пахучий (?) – 20,0 г, листя ожини – 25,0 г, чебрець – 10,0г, собача кропива – 20,0г, сухоцвіт болотяний – 15,0г.

Чай з напару листя рути і кореня валеріани, взятих у рівних частинах (1/4 стакана суміші заливають окропом). Пити ковтками 1 стакан такого чаю на день.

Слід звернути увагу на лікування нервових хвороб *мучницею звичайною*. В цьому випадку змішують листя мучниці звичайної з травою собачої кропиви порівну і п'ють відвар. Для цього беруть по 1 столовій ложці однієї і другої рослини на 3 стакани води і варять, поки не випарується 1/3. рідину, що залишилась відціджують і п'ють в 3 прийоми за день.

Суміш трав

Собача кропива – 30,0 г, вереск – 40,0 г, сухоцвіт болотяний – 30,0 г, корінь валеріани – 10,0 г. 4 ложки цієї суміші запарюють 1л окропу (парять цілу ніч) і приймають по 4-5 ковтків через кожен час, випиваючи все на протязі дня.

Настойка

1 вагова частина шишок хмелю на 4 вагові частини спирту.

Дають 2 рази на день – перед обідом і перед сном – на шматочку цукру чи на 1 чайній ложці води по 5-7 крапель настойки.

Суміш трав

Квіти глоду, собача кропива, сухоцвіт і квіти ромашки аптечної в пропорції (відповідно) 4:4:4:1. Напар – ложка суміші на 1 стакан окропу.

Як заспокійливе при різних нервових станах, потрясінні, безсонні застосовують суміш конвалії, собачої кропиви (останньої в два рази менше), валеріани і глоду (порівну).

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаммерман А.Ф. Лекарственные растения. – М.: Высш. шк., 1983. – 400 с.
2. Екотрофологія. Основи екологічно безпечного харчування. Навчальний посібник / За наук. ред. Т.М. Димань. – К.: Лібра, 2006. – 304 с.
3. Кархут В.В. Ліки навколо нас. – К.: Здоров'я, 1993. – 232 с.
4. Лікарські рослини: Енциклопедичний довідник / Відп. ред. А.М. Гродзинський. – К.: Головн. ред. УРЕ, 1989. – 544 с.
5. Морфологія і систематика лікарських рослин: Навч. пос. / С.П. Романщак, З.В. Геркіял, В.А. Гаврилюк. – К.: Урожай, 2000. – 360 с.
6. Николайчук Л.В., Фомиченко К.В. Растения: противорадиационное питание. – Мн.: Современное слово, 1998. – 256 с.
7. Носаль І.М. Від рослини до людини. - К.: Веселка, 1992. – 606 с.
8. Товстуха Є.С. Фітотерапія. – 2-е вид., перероблене та доповнене. – К.: Здоров'я, 1995. – 368 с.
9. Фармакогнозія з основами біохімії рослин. / За ред. проф. В.М. Ковальова. – Харків: "Прапор", Видавництво НФАУ, 2000. – 704 с.
10. Харченко М.С. Лікарські рослини та їх застосування в народній медицині. – К.: Здоров'я, 1971. – 335 с.
11. Атлас лекарственных растений СССР / Глав. ред. акад. Н.В. Цицин. – М.: Гос. изд. мед. лит., 1962.
12. Беркало Л.А. В поисках ключ-травы: Кн. о лекарств. растениях. – Х.: Прапор, 1990. – 269 с., 14 іл.
13. Векірчик К.М. Отруйні лікарські рослини. Посібник-довідник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 1999. – 144 с.

14. Губергриц А.Я., Соломченко Н.И. Лекарственные растения Донбасса / Под ред. А.Я. Кобзарь. – 5-е изд., испр. и доп. – Донецк: Донбасс, 1990. – 280 с., 16 л. ил.

15. Мамчур Ф.І. Довідник з фітотерапії. – К.: Здоров'я, 1986. – 280 с.

16. Носаль М.А., Носаль І.М. Лікарські рослини і способи їх застосування в народі. – Житомир: Полісся, 1991. – Кн. 1 – 95 с., Кн. 2 – 95 с.

17. Универсальная энциклопедия лекарственных растений. / Сост. И. Путьрский, В. Прохоров. – Мн.: Книжный Дом; М.: Махаон, 2000. – 656 с., ил. – (Мир энциклопедий).

18. Червона книга України. Вони чекають на нашу допомогу / Упорядники О.Ю. Шапаренко, С.О. Шапаренко – Х.: Торсінг, 2002 – 336 с.: іл.